

**Kandidatexamen i folkhälsovetenskap
VT 2017**

Tobak på gymnasiet

**En studie om elevers tobaksvanor samt inställning till policyn
Tobaksfri skoltid och tobaksanvändning.**

Cecilia Nilsson och Wanpen Rosenqvist

Sektionen för hälsa och samhälle

Högskolan Kristianstad | www.hkr.se

Författare

Cecilia Nilsson och Wanpen Rosenqvist

Titel

Tobak på gymnasiet - En studie om elevers tobaksvanor samt inställning till policyn Tobaksfri skoltid och tobaksanvändning.

Handledare

Bo Nilsson

Examinator

Åsa Bringsén

Sammanfattning

Bakgrunden till studien bygger på önskan om att barn och unga ska få en tobaksfri uppväxt. Tobak orsakar mycket ohälsa i världen och för att minimera den tobaksrelaterade ohälsan är det i ett folkhälsovetenskapligt intresse att arbeta med förebyggande insatser på flera plan. Då barnen är vår framtid så är det extra angeläget att ge dem verktyg för att göra hälsoval som bidrar till en hälsosam livsstil. Att välja bort tobak och att få växa upp i en tobaksfri miljö ger goda förutsättningar för att barn och unga får en ökad hälsa. **Syftet** med studien var att undersöka gymnasieelevers tobaksvanor samt inställning till policyn Tobaksfri skoltid och tobaksanvändning. **Metod** som användes för att samla in material var en enkätundersökning som innehöll både öppna och slutna frågor. I enkätundersökningen deltog 216 elever från en gymnasieskola i Skåne som tillhandahåller yrkesprogram. **Resultaten** gav en indikation på att elevernas tobaksvanor inte skiljer sig nämnvärt från andra studiers resultat. Resultaten visade även att eleverna var medvetna om att det fanns skilda regler för elever och skolpersonal vad gäller tobaksanvändning i relation till skolan. Eleverna efterfrågade tydlighet och regler från de vuxna och resultatet visade att eleverna påverkas av de vuxnas inställning, norm och agerande kring tobaksfrågor men även av hur regler implementeras och efterföljs. **Slutsatsen** vi kan dra av studien är att eleverna på gymnasiet vill att de vuxna sätter gränser och regler till förmån för deras hälsa. En ökad kunskap om elevernas tobaksvanor och inställning till tobaksfrågorna kan vara till hjälp i det tobakspreventiva arbetet på skolan.

Ämnesord

Tobaksfri skoltid, Socialt samspel, Ungdomar, Tobak, Folkhälsa

Author

Cecilia Nilsson och Wanpen Rosenqvist

Title

Tobacco at high school - A study of pupils' tobacco habits and attitude to the Tobacco-free school-day and tobacco use policy.

Supervisor

Bo Nilsson

Examiner

Åsa Bringsén

Abstract

The **background** to the study is based on the wish that children and adolescents get a tobacco-free growth. Tobacco causes a great deal of illness in the world, and to minimize tobacco-related illness, it is in the public interest to work on preventive action at several levels. As the children are our future, it is important to provide them with tools that contributes to a healthy lifestyle. To not choosing tobacco and growing up in a tobacco-free environment provides good conditions for our children and adolescents to get an increased health. The **purpose** of the study was to investigate high school student's tobacco habits and the attitude to the Tobacco-free schoolday policy and the use of tobacco. **Method** used to collect material was a survey that contained both open and closed questions. In the survey attended 216 students from a senior high school in Skane who provided vocational programs. The **results** indicated that the students' tobacco habits do not differs from the results of other studies. They also showed that the students were aware of the separate rules for students and school staff. As well as the students, not only being influenced by the adults' attitude, norm and action on tobacco issues, but also how rules are implemented and followed. The **conclusion** we can draw from the study is that students in senior high school want the adults to set limits and rules in favor of their health. Increased knowledge about students' tobacco habits and attitude to tobacco issues can be helpful in tobacco-preventive work at school.

Keywords

Tobacco-free School Time policy, Social interaction, Adolescents, Tobacco, Public Health

Förord

Grunden för vår studie var att en gymnasieskola efterfrågade en undersökning av elevernas inställning kring tobak och den tobaksfria skoltiden då de upplevde svårigheter i att implementera och vidmakthålla policyn Tobaksfri skoltid. Önskemålet var att undersökningen ska leda till en lokal handlingsplan på skolan för att sedan på en årlig basis kunna följas upp och utvärderas. Det finns en folkhälsovetenskaplig vinst för samhället om det tobaksförebyggande arbetet bidrar till en senarelagd tobaksdebut, då chansen att personen förbli tobaksfri ökar. Som förälder känns det viktigt att bidra till det tobaksförebyggande arbetet då barns hälsa är viktig.

Att skriva en uppsats tillsammans var en utmaning på flera plan, men våra olikheter och likheter har gjort att vi under arbetets gång kompletterat och motiverat varandra.

Slutligen vill vi framföra ett stort tack till personalen på skolan som gav oss möjlighet att lämna ut enkäterna, till elever för att de tog sig tid att svara på enkäterna samt till vår handledare Bosse som inspirerat och hjälpt oss genom processen.

2017-05-08

Cecilia Nilsson

Wanpen Rosenqvist

Begrepp och definitioner

För att skapa en tydlighet i uppsatser kommer begrepp och definitioner att förtydligas nedan.

ANDT – Alkohol, Narkotika, Dopning och Tobak

CAN– Centraförbundet för alkohol och narkotikaupplysning

EC – Elektronisk cigarett som liknar en vanlig cigarett. Den har en behållare som laddas med en vätska som värms av ett batteri. När du drar ett bloss bildas ånga.

Skoltid – från första lektionens början till sista lektionens slut.

SMART - Riksförbundet SMART är ett nätverk för alla som arbetar drogförebyggande med hjälp av positiv förstärkning och individuella kontrakt med ungdomar. Målet är att förhindra eller uppskjuta olika slags drogdebuter

SPSS – Statistical Package for the Social Sciences. Ett hjälpmedel för statistisk analys.

Tobak – i vår undersökning räknar vi in snus, cigaretter och e-cigarett till tobak

TPB – Theory of Planned Behavior. Ajzen´s teori som kan förklara och förutsäga beteende utifrån attityder och normer.

WHO – World Health Organisation

Innehåll

1 Inledning	9
2 Bakgrund	10
2.1 Tobak och hälsa	10
2.1.1 Hälsa	10
2.1.2 Tobak och dess skadeverkan	11
2.2 Tobak i social kontext.....	11
2.3 Tobaksprevention	13
2.3.1 ANDT – Strategin 2016 - 2020	14
2.3.2 Policy	14
2.3.3 Skolan	15
3 Problemformulering	16
3.1 Syfte.....	16
4 Metod.....	17
4.1 Val av metod.....	17
4.2 Urval och kontext	17
4.2.1 Kontext	17
4.2.2 Urval	18
4.3 Genomförande	19
4.3.1 Enkäten	19
4.3.2 Information	20
4.4 Etiska överväganden.....	20
4.5 Analys.....	20
4.5.1 Statistisk analys	21
4.5.2 Innehållsanalys	21
4.6 Teoretiska utgångspunkter.....	22
4.6.1 Identitet.....	22
4.6.2 Social inlärningsteori.....	23
4.6.3 Theory of planned behaviour.....	23
5 Resultat	25
5.1 Tobaksvanor	25
5.1.1 Cigaretter och snus	25
5.1.2 E-cigarett	28
5.2 Tobaksprevention på skolan	28
5.3 Kunskap om tobakens påverkan på hälsan	28
5.4 Tobak i social kontext.....	29
5.4.1 Familjen – föräldrar och syskons roll	29

5.4.2 Tobak under skoltid.....	30
5.4.3 Mitt liv – mitt beslut.....	30
5.5 Resultatsammanfattning.....	31
6 Diskussion.....	32
6.1 Resultatdiskussion.....	32
6.1.1 Tobaksvanor.....	32
6.1.2 Tobaksprevention på skolan.....	33
6.1.3 Tobak i social kontext.....	34
6.2 Metoddiskussion.....	35
6.2.1 Urval.....	36
6.2.2 Enkäten.....	36
6.2.3 Etiska övervägande.....	37
7 Slutsats.....	38
8 Referenser.....	39
Bilaga 1.....	42
Bilaga 2.....	43

1 Inledning

Tobaksbruk är en av världens främsta orsaker till ohälsa och bidrar till att många människor i världen dör en för tidigt död. För närvarande dör cirka 6 miljoner människor varje år i världen på grund av tobaksbruk och denna siffran beräknas öka till 8 miljoner år 2030 (WHO 2016). I Sverige dör närmare 7000 personer om året i tobaksrelaterade sjukdomar (Statens Folkhälsoinstitut 2009).

För att minska samhällets kostnader och människornas lidande bör därför tobaksförebyggande arbete bedrivas på flera nivåer. Om tobakspreventionen omfattar många aktörer, strategier och målgrupper får det en bredd som kan främja hälsan och minska ohälsan hos befolkningen. I Sverige bedrivs det tobaksförebyggande arbete på nationell, regional och lokal nivå med bland annat lagstiftning, strategier, handlingsplaner och policy. Målet för tobakspolitiken är att minska tobaksbruket och förhindra en tidig tobaksdebut bland minderåriga (Skr. 2015/16:86).

Region Skåne och CAN gjorde under 2016 undersökningar om bland annat ungdomars tobaksvanor. Resultaten visade på att var fjärde elev på gymnasiet i Sverige röker och en hel del av dem är under 18 år. Nationellt sägs var femte pojke på gymnasiet snusa och 1 procent av flickorna, i Skåne är det 15 procent av pojkarna och 5 procent av flickorna som snusar. Ett alternativ till att använda tobak är e-cigarett och nationellt är det 42 procent av pojkarna och 29 procent av flickorna som rökt e-cigarett. I Skåne är siffrorna lite högre, 43 procent av pojkarna och 32 procent av flickorna hade rökt e-cigarett (Fridh, Grahn, Lindström & Modén 2016; Englund 2016). Vid folkhälsomätning 2004 var drygt var fjärde person i åldern 16 – 84 år i Sverige rökare, medan det vid mätningen 2016 var 14 procent av befolkningen (Englund 2016). Dessa siffror visar på att antalet rökare har minskat de senaste åren, men målet med tobaksprevention och Tobacco Endgame, som är en del i ANDT-strategin, är att minska antalet tobaksanvändare till 5 procent år 2025 (Tobaksfakta 2013).

För att skapa förutsättningar för att våra barn och unga ska få en tobaksfri uppväxt säger tobakslagen att skolgårdar och andra lokaler eller platser som de befinner sig på ska vara rökfria (SFS 1993:581). En del kommuner har kompletterat lagen med policyn Tobaksfri skoltid, som syftar till att de timmar som barn och unga är i skolan ska de varken utsättas för eller själva använda tobak. Om en skola inför policy Tobaksfri skoltid kan det få effekten att fler väljer att avstå från att röka och färre personer utsätts för passiv rökning (Fallin, Roditis & Glantz 2015). Oavsett om en person själv använder tobak eller blir utsatt för tobaksrök ökar riskerna för att drabbas av lungsjukdomar, hjärt- och kärlsjukdomar, stroke eller cancer (Wramner, Pellmer & Hellström 2010). Får barn och unga vistas i en tobaksfri miljö ökar chanserna att de även senare i livet väljer bort tobak (Edvardsson, Lendahls, Andersson & Ejlertsson 2012).

Det kan vara av ett folkhälsovetenskapligt intresse att få mer kunskap om gymnasieelevers vanor och inställning till tobak och lokala regler kring detta då eleverna, vår studies respondenter, blir myndiga (18 år) under tiden de är elever på skolan. De får då enligt lag får själv införskaffa och bruka tobak. Vårt studie syftar till att få en större förståelse för hur ungdomar på gymnasiet ser på tobak, användandet av tobak och på att skolan har policy Tobaksfri skoltid.

2 Bakgrund

Folkhälsovetenskap syftar till att bevara och förbättra hälsan hos befolkningen och genom att studera bland annat levnadsvanor, miljön och samhällsstrukturens betydelse kan hälsopolitiska åtgärder effektiviseras (Pellmer, Wramner & Wramner 2012). Achenson (1998) definierar folkhälsovetenskap på följande sätt i sin rapport:

Public health sciences is the science and art of preventing disease, prolonging life and promoting health through organised efforts of society.

Folkhälsoarbete bör vara kunskapsbaserat för att ge möjlighet att sätta upp relevanta och effektiva mål. För att få ett helhetsperspektiv bör arbetet utgå från risk-, frisk och skyddsfaktorer så som levnadsvanor (Pellmer et al. 2012).

Tobaksbruk är en av de levnadsvanor som kan orsaka ohälsa och sjukdom hos både användare och personer i dennes omgivning (WHO 2010). Dessa sjukdomar leder i förlängningen till ökade kostnader för samhället då bland annat sjukvården får en ökad belastning (Holm Ivarsson 2014). Därför regleras marknadsföring och konsumtion i lagar och andra styrdokument, som syftar till att minska tobaksanvändning, passiv rökning och senarelägga tobaksdebuten.

2.1 Tobak och hälsa

En god hälsa skapar förutsättningar för ett långt och rikt liv. Bruk av tobak är ett allvarligt hot mot befolkningens hälsa och är orsaken till en rad sjukdomar och bidragande orsak till flera andra. Det kan även bli inkörsporten till användning av droger (WHO 2016).

2.1.1 Hälsa

Folkhälsovetenskapen grundar sig i WHO:s synsätt som menar att:

Hälsa är ett tillstånd av fullständigt fysiskt, psykiskt och socialt välbefinnande och inte endast frånvaron av sjukdom och funktionsnedsättning (WHO 1948).

Folkhälsoarbetet fokuserar utifrån två inriktningar, dels patogenes där hälsa betyder frånvaro av sjukdom dels salutogenes där hälsa ses utifrån sin helhet med fokus på det friska istället för det sjuka. Individens hälsa har ett starkt samband och påverkas till en stor del av individens levnadsvanor (Pellmer et al 2012).

Dessa levnadsvanor kan ses som risk-, frisk- och skyddsfaktorer (Pellmer et al. 2012). Friskfaktorer på en samhällsnivå kan vara yttre miljö och god social gemenskap (Pellmer et al. 2012). Riskfaktorer kan vara ohälsosamma levnadsvanor så som riskbruk av alkohol, tobak, ohälsosamma matvanor och otillräcklig fysisk aktivitet (WHO 2010). Levnadsvanor kan även ses som skyddsfaktorer då goda matvanor, fysisk aktivitet, socialt nätverk och meningsfull fritid kan bidra till en förbättrad hälsa. Andra determinanter så som kön, personlighet, socioekonomiska faktorer samt socialt nätverk kan styra individens hälsobeteende (Pellmer et al. 2012). Till exempel barn som växer upp i en social miljö där föräldrar och vänner använder tobak utsätts för levnadsvanor och livsvillkor som kan påverka deras hälsa negativt (Edvardsson et al. 2012a). Att individens livsvillkor och ohälsosamma levnadsvanor kan ha en negativ inverkan på hälsan styrker SBU (2015) i sin rapport där de bland annat tar upp att rökare ofta är mer stresskänsliga

och socialt tillbakadragna och att biologiska faktorer så som personlighetsdrag och känslighet för psykiska problem kan styra om en person utvecklar ett beroende av tobak. Ungdomar i 13 – 18 års ålder tillhör riskgruppen för att utveckla bruk till missbruk (SBU 2015).

Det är inte bara föräldrarnas tobaksvanor som påverkar deras barns inställning och användande av tobak utan deras attityder påverkar barnen lika mycket. Ger föräldrarna uttryck för en starkt negativ inställning till att deras barn använder tobak, trots att de själva använder det, kan det minska risken för att deras barn blir tobaksanvändare (Edvardsson, Lendahls, & Hakansson 2009).

2.1.2 Tobak och dess skadeverkan

Definitionen av tobak i denna studie är cigaretter, snus, samt andra produkter som innehåller tobak och utifrån skolans policy ingår även e-cigarett (EC), som är en tobaksfri produkt och nikotinfritt snus.

Tobaksprodukter används i många olika former och innehåller fler tal kemikalier. Tobaksrök innehåller drygt 4000 kemikalier och snus innehåller cirka 3000 kemikalier (Statens folkhälsoinstitut 2009) och kan vara orsak till många allvarliga sjukdomar så som bland annat cancer, hjärt- och kärlsjukdomar, stroke och lungsjukdom (Wramner et al. 2010).

Tobaksröken kan orsaka nedsatt lungfunktion, astma, stroke och hjärt-kärlsjukdom hos den som utsätts för passiv rökning (Astma och allergiförbundet 2005). Då barns slemhinnor inte är färdigutvecklade är de mer känsliga för passiv rök än en vuxen person (Janson 2004).

Snusning påstås ofta vara ofarligt (Pellmer et al. 2012) men det innehåller ett flertal cancerframkallande ämnen, bland annat N-nitrosaminer och tungmetaller. Ämnen i snuset kan framkalla syrestress, skador i DNA och hämma enzymfunktionen (Cnattingius et al. 2005).

E-cigaretten (EC) laddas med en vätska som innehåller ett 30-tal kemikalier, smakämnen och kan vara både med och utan nikotin. En förpackning e-vätska kan innehålla upp till 200 mg nikotin, vilket är tillräckligt för att döda ett barn. I ångan finns bland annat propylenglykol som visat sig orsaka irritation i ögon, hals och luftvägar samt astma även hos den som utsätts för passiv rökning (Psykologer mot Tobak 2016).

2.2 Tobak i social kontext

En person påverkas inte bara av kunskap och information om tobak och den inverkan tobak har på hälsan utan även av andra personers attityder, normer, värderingar och agerande (Ajzén 1991).

Ziehe (2003) menar att det idag uppstår en obalans i kompetens- och maktförhållandet mellan föräldrar och ungdomar, då föräldrarnas tidigare kunskaper och erfarenheter inte alltid går att sätta i relation till det som gäller i dagens samhälle. Då ungdomarna använder sig av nya tolkningsmönster får de ett försprång gentemot de vuxna. Så även om det är föräldrar och andra vuxna, till exempel skolpersonal, som sätter ramarna genom regler och krav har ungdomen medel för att vara kritisk mot vad de vuxna säger. Däremot kan

föräldrarna och skolpersonalen påverka ungdomarna genom sin normsättning, hur de agerar och vad de anser vara okej (Vitoria, Salguerio, Silva & de Vries 2011).

Föräldrarnas och skolpersonalens norm kan påverka ungdomarnas val av beteende kring tobak. Exempel på detta kan vara om de manliga förebilderna (pappa, bror, lärare) snusar, tenderar pojkarna att börja snusa. Om de kvinnliga förebilderna (mamma, syster, lärare) röker tenderar flickorna att börja röka. Är den generella normen att det är manligt att snusa och kvinnligt att röka kan det bidra till att ungdomen "känner sig vuxen" när de gör detta (Edvardsson, Troein, Ejlertsson & Lendahls 2012). Kvinnor väljer att använda tobak för det fyller flera funktioner både socialt och psykiskt, det ger en möjlighet att stressa ned och är en typ av ritual. Männerna använder tobak av rent sociala skäl, för att tillhöra gemenskapen (Sohlberg 2014). Barn som på grund av rökande föräldrar utsätts för passiv rökning har en ökad risk att själv bli rökare (Janson 2004).

Eleverna kan genom skolans personal, så som pedagoger och elevhälsoteam, få tillgång till kunskap och information om tobak och hur det påverkar hälsan och miljön. Dock påverkas de inte bara av den information och kunskap de får till sig utan även av attityder, normer, värderingar och agerande som skolans personal har (Sellström & Bremberg 2006). Dessa attityder, normer, värderingar och agerande påverkar elevernas uppfattning kring huruvida beteende är fördelaktigt eller ej (Ajzen 1991). Att skapa en tobaksfri miljö i skolan minskar det inflytande som tobaksanvändarna kan ha på eleverna (Harakeh & Vollebergh 2011). Elever och personal interagerar i ett socialt sammanhang där eleverna ges möjlighet att assimilera ett beteende som kan verka fördelaktigt för hälsan. Det beteende som skolpersonal och vänner har uppmärksammas och kodas av den unga för att kunna imiteras och kopieras vid ett senare tillfälle (Bandura 1971).

Till exempel kan personalens användande och agerande kring tobak vara avgörande för om de unga väljer att prova/börja använda tobak. Om personalen inte använder tobak på skoltid kan eleverna välja att kopiera detta beteende och se konsekvensen som givande, vilket ökar sannolikheten för att elever förblir tobaksfri. Detta tobaksfria beteende blir förstärkt om de får bekräftelse, positiv feedback och stöd från skolans personal. Om personalen däremot använder tobak på skoltid kan det beteendet ses som givande och belönande vilket ökar risken för att eleverna väljer att använda tobak.

Ibland kan det sociala fältet kräva att ungdomen använder tobak för att bli accepterad av gruppen. Vilket kan förklara varför det finns en ökad risk att ungdomar med rökande föräldrar eller vänner att själv börjar använda tobak (Feighery, Borzekowski, Schooler & Flora 1998). Tyas och Pederson (1998) betonar att tobakens lättillgänglighet kan vara en bidragande faktor till om en ungdom börjar använda tobaksvaror. Det kan vara äldre syskon som bjuder sina minderåriga syskon på tobak eller butiker som säljer till minderåriga då de har brister i ID-kontrollen på de ungdomarna som handlar hos dem.

Tobak introduceras oftast under tonåren, med en ökning av tobaksanvändning vid 14 års ålder. Mellan 10 och 13 års ålder verkar det vara en särskilt känslig period för initiering av rök debut. Daglig rökning kan förknippas med inledande av rökning före 15 års ålder. Å andra sidan är risken mycket liten att en person blir daglig rökare om debuten skett efter 20 års ålder (Edvardsson et al. 2009).

En tidig tobaksdebut kan ses som en riskfaktor för barn och ungdomars hälsa, även senare i livet, så sker det ingen tobaksdebut före 20 års ålder ökar chansen att personen aldrig

kommer nyttja tobak (Odén 2015). Det kan därför vara värdefullt att tobakspreventiva insatser startas i tidig ålder för att kunna förhindra riskfylld konsumtionen av tobak hos ungdomar (SBU 2015).

2.3 Tobaksprevention

Folkhälsoarbete kan bedrivas i olika former genom behandlande, förebyggande (preventiva) och hälsofrämjande (promotiva) åtgärder. Insatserna i det förebyggande folkhälsoarbetet kan ske utifrån preventionsnivåerna primär, sekundär och tertiär. Primärprevention innebär att insatser sätts in innan sjukdom upptäcks, sekundärprevention är när sjukdom upptäcks i ett tidigt stadiet och behandling sätts in och tertiärprevention handlar om behandling, rehabilitering eller åtgärder för att förhindra att person med befintlig sjukdom försämras (Pellmer et al. 2012).

Att arbeta förebyggande med tobaksprevention syftar till att senarelägga eventuell tobaksdebut och resultera i minskad konsumtion av tobak för att förhindra att de unga utvecklar ett beroende (Pellmer et al. 2010). Implementering av policyn Tobaksfri skoltid är en del i det tobakspreventiva arbetet som syftar till att minska bruket av tobak och tobaksrelaterad ohälsa hos barn och unga (Statens folkhälsoinstitut 2010a).

WHO (2005) har tagit fram Tobakskonventionen för att skydda nuvarande och kommande generationer från de konsekvenser som tobakskonsumtionen kan orsaka. Konventionen med sina protokoll sätter ramen för tobakskontrollerande åtgärder så som Tobakslagen (SFS 1993:581) och ANDT- strategin (Skr. 2015/16:86).

I Sverige regleras det folkhälsopolitiska arbetet i de nationella folkhälsomålen som består av 11 målområden, vars övergripande mål är *att skapa samfälliga förutsättningar för en god hälsa på lika villkor för hela befolkningen* (Prop. 2002/03:35). I vår undersökning har vi haft dessa två målområde i åtanke:

- Målområde 11; Minskat bruk av tobak och alkohol, ett samhälle fritt från narkotika och dopning samt minskade skadeverkningar av överdrivet spelande (Prop. 2002/03:35, s 83).

För att minska elevernas tobaksanvändning samt ge barn och unga möjlighet att inte behöva bli exponerade för tobak under tiden de är i skolan kan införandet av policyn Tobaksfri skoltid bidra till minskad tobaksrelaterad ohälsa.

- Målområde 3; Trygga och goda uppväxtvillkor (Prop. 2002/03:35, s 53) syftar till att ge barn och unga en god start i livet, vilket är en förutsättning för att de ska ha en god hälsa genom hela livet.

Med hjälp av lagar, regler, policy och kunskap kring tobak ges eleverna förutsättningar att aktivt välja ett tobaksfritt liv, vilket ökar möjlighet till god hälsa även senare i livet.

Tobakslagen är en skyddslag som syftar till att minska hälsorisker och olägenheter som är förbundet med tobaksbruk och exponering av tobaksrök. Lagen förbjuder rökning på skolgårdar och lokaler där barn och ungdomar vistas, detta förbud gäller dygnet runt. Den reglerar försäljningen av tobaksvaror och åldersgränsen för inköp är 18 år (SFS 1993:581). Den 1 juli 2017 trädde en ny lag i kraft kring e-cigarettor som liknar tobakslagen, vilket bland annat innebär en åldersgräns på 18 år (Socialutskottets betänkande 2016/17: SoU17).

2.3.1 ANDT – Strategin 2016 - 2020

Som ett stöd i att planera och organisera det tobaksförebyggande arbetet på regional och lokal nivå har regeringen tagit fram den nationella ANDT-strategin 2016 – 2020 (ANDT står för alkohol, narkotika, dopning och tobak), som bland annat syftar till att minska tobaksbruket (Skr. 2015/16:86). Projektet Tobacco Endgame, som är en del av den nationella ANDT-strategin, syftar till att antalet rökare i Sverige ska vara mindre än 5 procent av befolkningen år 2025 (Tobaksfakta 2013).

2.3.2 Policy

Tobakslagen säger att skolgårdar ska vara rökfri men lagen bör kompletteras med policy för att skydda barn och ungdomar från att utsättas för tobaksanvändandets skadeverkningar. Att skolan har en tydlig policy om rökning och snusning, så som policy om Tobaksfri skoltid, kan vara ett verkningsfullt instrument kring påverkan av elevernas tobaksvanor (Statens folkhälsoinstitut 2010a). Likaså att policyn har ett tydligt syfte och mål med sitt förbud, som då bidrar till en minskad förekomst av användning av tobak (Lovato, Pullman, Halpin, Zeisser, Nykiforuk, Best, Diener & Manske 2010). Policyn Tobaksfri skoltid bidrar till en förändring av normer och attityder till ett tobaksfritt liv och det främjar en mer hälsosam livsstil i tonåren (Edvardsson, Troein, Ejlertsson & Lendahls 2012b).

Sabiston med flera (2009) menar att om skolan har en stark policy kring tobaksanvändande är oddsen högre att eleverna inte använder tobak. Andra influenser som påverkar om eleverna börjar använda tobak är vilka normer och värderingar skolan har i frågan (Sellström & Bremberg 2006). Detta gör att skolan kan ses som en viktig arena i det förebyggande arbetet kring tobaksfrågorna. Dels är det ett forum för information och kunskap dels normsättande då skolpersonalen blir förebilder utifrån sitt förhållningssätt och agerande kring tobaksanvändande (Statens folkhälsoinstitut 2011).

Undersökta kommun införde 2009 policyn Rökfri arbetstid för sin personal och tog 2014 beslut om att införa policyn Tobaksfri skoltid, med start höstterminen 2015. Policyn omfattar alla elever i kommunens kommunala grundskolor och gymnasier. Som tobak räknas alla produkter som innehåller tobak men även nikotinfritt snus och e-cigarett. WHO (2014) rekommenderar att tobakspolicys även ska innefatta EC. Skoltid avser tiden från starttid för första lektionen till dess sista lektion enligt schema är slut för dagen. Regeln gäller oavsett var eleven befinner sig, om det är på skolan, friluftsdagar, studiebesök och praktik. Policyn Rökfri arbetstid innebär att personalen endast får röka på sin rast (obetald tid) men policyn säger inget om snus. I policyn Tobaksfri skoltid står det att personalen ska agera förebild för eleverna men det står ingenstans att personalen ska vara tobaksfria under skoltid. Ansvarig för implementering och vidmakthållande av dessa policys är rektorn på respektive skola. Handlingsplanen för Tobaksfri skoltid tillhandahåller tips och idéer till rektorerna om hur de kan gå tillväga för att implementera och vidmakthålla policyn. Där påtalas vikten av delaktighet för personal och elever vid framtagandet av lokala bestämmelser. Likaså förespråkas det utbildning, fortbildning och tydliga rutiner. Policyn ska följas upp och utvärderas efter varje läsår.

Kan policyn Tobaksfri skoltid leda till att fler elever får vistas i en tobaksfri miljö och att de väljer bort tobak minskar risken för att de i vuxen ålder drabbas av tobaksrelaterad sjukdom, vilket kan leda till förbättrad hälsa hos befolkningen.

2.3.3 Skolan

Nilsson och Sandström (2001) säger att lärandet i skolan och elevers hälsa hänger samman.

En skola som ger glädje och lust i lärandet är den jordmån som behövs för att elever skall utveckla en god hälsa (Nilsson & Sandström 2001).

Då barn och unga tillbringar mycket tid i skolan blir det en viktig arena för hälsofrämjande arbete så som tobakspreventiva insatser (Gullbrandsson & Bremberg 2005; Pellmer et al. 2012). Att ha arenaperspektiv på hälsoinsatser kan vara mobiliserande och ge en helhetssyn på individer och grupper vardagsverklighet (Pellmer et al. 2012)

Gullbrandsson och Bremberg (2005) menar att det på skolan kan uppstå konflikt mellan hälsofrämjande aktiviteter, så som rörelse och tobaksförebyggande arbete och studieresultat, då skolans främsta uppdrag är att eleverna uppnår målen för studierna. Utgår det hälsofrämjande arbetet från elever, lärare, föräldrar och annan personal ökar elevinflytandet och utvecklar undervisning och samtal kring hälsosamma och ohälsosamma levnadsvanor och livsvillkor (Pellmer et al. 2012). Hälsoarbetet i skolan bör utgå från elevernas vardag och bygga på dialog mellan elever och vuxna (Nilsson & Sandström 2001). Undervisningen kring tobaksfrågorna bör ha tyngdpunkt på det som stärker hälsan och välbefinnandet istället för risktänkande och hotbilder (Nilsson & Sandström 2001).

Vid implementering av policyn Tobaksfri skoltid kan det vara en nackdel att ha ett arenaperspektiv då det kan begränsa möjligheterna (Pellmer et al. 2012) att lyckas då eleverna är individer och har olika förutsättningar för att ta till sig omsätta kunskap i praktiken. Därför gäller det att anpassa insatserna till de barn och ungdomar som policyn berör (Statens folkhälsoinstitut 2011). Om elever och skolpersonal får vara delaktiga vid implementering av policyn Tobaksfri skoltid kan det skapas ett engagemang då deras kunskap ger dem en gemensam utgångspunkt (Hansson 2001) vilket kan bidra till en ökad motivation att efterfölja policyn. Ett engagemang i undervisningen kan även förbättra relationerna mellan elever och relationen mellan elever och lärare vilket kan bidra till ett minskat bruk av tobak (Fletcher, Bonell & Hargraves 2007).

Att kartlägga elever och personals tobaksvanor och inställning till tobak kan vara ett sätt att få elever och personal delaktiga (Statens folkhälsoinstitut 2011) samt ge en förståelse för när och hur de förebyggande åtgärder bör genomföras (Edvardsson et al. 2009). Skolan är elevernas arbetsplats och eleverna har olika förutsättningar vilket skapar en komplexitet vid implementering av hälsoinsatser. Detta för att elever i likhet med anställda vill ha en tydlig struktur att arbeta inom men en del vill även ha flexibiliteten att själv kunna påverka och aktivt delta i planering och utförande (Bringsén, Andersson, Ejlertsson & Troein 2012).

3 Problemformulering

Tobaksbruk är orsak till sjukdom och ohälsa hos befolkningen och framförallt hos barn och ungdomar. Därför styr samhället upp försäljning och bruk i ett antal lagar, regler och policys för att ge barn och unga en tobaksfri uppväxt som på sikt kan bidra till mindre tobaksrelaterad ohälsa hos barn och unga, även när de är vuxna. Dock räcker det inte enbart med lagar och regler då en individs sociala villkor och levnadsvanor påverkar huruvida individen börjar använda tobak eller ej. Finns det familj och vänner som brukar tobak ökar risken för att en ung person provar tobak och utsätter sig för risken att skapa ett beroende.

Som en del av det tobaksförebyggande arbetet i skolan har ett antal kommuner antagit policyn Tobaksfri skoltid. Om de tobaksförebyggande insatserna börjar i tidig ålder ökar chansen att barnen väljer ett tobaksfritt liv. Att implementera och upprätthålla policyn Tobaksfri skola på gymnasiet kan upplevas problematisk då eleverna blir myndiga och får enligt lag själv införskaffa tobaksvaror. Därför kan det vara en hjälp i det hälsofrämjande och förebyggande arbetet kring tobaksfrågorna att skapa en förståelse för vad det är som ligger till grund för att en person väljer att använda eller inte använda tobak.

Genom att undersöka elevernas inställning till tobak, tobaksanvändning samt policyn Tobaksfri skoltid skapas förståelse för hur normer och attityder är på skolan och ger en grund som underlättar valet av insatser (Statens folkhälsoinstitut 2010a) och hjälp att vidmakthålla policyn.

3.1 Syfte

Syftet med studien är att undersöka elevernas tobaksvanor samt inställning till policyn Tobaksfri skoltid och tobaksanvändning.

4 Metod

Studien syftar till att undersöka ungdomars inställning kring tobak, tobaksanvändande och policyn Tobaksfri skoltid. En metod kan ha svårt att ge en fullständig bild av dessa fenomen (Eliasson 2013). Därför valde vi att genomföra en enkätundersökning med både slutna och öppna frågor för få en bild av elevernas inställning (Eliasson 2013) till tobaksvanor och policy. Detta öppnade upp för analys med både kvantitativ och kvalitativ ansats i relation till teori, vilket kan ge en djupare förståelse för vad som påverkar de unga kring tobaksfrågorna.

4.1 Val av metod

Då studien ville undersöka elevernas tobaksvanor samt inställning till policyn Tobaksfri skoltid och tobaksanvändning fanns det alternativ till vilken metod som lämpade sig bäst. För att få en uppfattning om hur utbrett tobaksbruket var på skolan och ändå få en uppfattning om elevernas inställning valdes enkätundersökning som insamlingsmetod. Att använda enkät som insamlingsmetod gjorde det möjligt att genomföra undersökningen på ett relativt stort urval i förhållande till kostnad och tidsåtgång (Ejlertsson 2014). Eftersom skolledningen gav oss tillåtelse att uppsöka eleverna under skoltid ökade chansen till en hög svarsfrekvens och det öppnade upp för att enkäten kunde besvaras av ett större antal respondenter, vilket ökar pålitligheten av undersökningens resultat (Silverman 2013)

Enkäten (se bilaga 2) innehåller både öppna och slutna frågor, dels för att vi ville undersöka kvantiteten av vissa företeelser (Troost 2007) dels för att få en djupare förståelse för elevernas inställning (Eliasson 2013) på den undersökta skolan. En enkät med både öppna och slutna frågor öppnade upp för både kvantitativ och kvalitativ analys. De slutna frågorna gav oss möjlighet att beskriva tobaksvanornas resultat i siffror, vilket ger en möjlighet att generalisera resultatet på en större grupp (Eliasson 2013). Dock valdes ett deskriptivt förhållningssätt till det statistiska resultatet då ingen analys för att visa på statistisk signifikans genomfördes. De öppna frågorna gav eleverna möjlighet att sätta egna ord på sina svar omtobaksvanor samt inställning till policyn och tobaksanvändning. För att se vilka inställningar, skrivna eller uttalade regler-koder eller maktstrukturer som påverkar de studerade fenomen tematiserades svaren från de öppna frågorna med hjälp av innehållsanalys (Granheim & Lundman 2004)

4.2 Urval och kontext

Studien riktar sig till gymnasieelever på en gymnasieskola i Skåne som har policyn Tobaksfri skoltid. Eleverna på skolan är i åldern 16 - 21år. Kriterier för att delta i undersökningen är att respondenten är inskriven som elev på vald skola, förstår det svenska språket samt är närvarande vid utlämningstillfället. Vid dessa tillfällen kunde det genomföras etnografiska iakttagelser som gav oss möjlighet att beskriva kontexten av miljön på skolan där undersökningen genomfördes (Lalander 2015). Iakttagelserna antecknades efter genomfört besök.

4.2.1 Kontext

Undersökta skola har 8 olika yrkesutbildningar, de program som erbjuds är Bygg och anläggning, Barn och fritid, El och energi, Fordon och transport, Industritekniska, Restaurang och livsmedel, Hantverk samt Vård och omsorg. Gymnasieskolan är belägen i en skånsk kommun och har sedan 2009 policyn Rökfri arbetstid för sin personal och har

sedan 2015 infört policyn Tobaksfri skoltid. Enligt Tobakslagen (SFS 1993:581) är det förbjudet att röka på skolområde och för att markera skolområdets gränser fanns det tidigare gula linjer. För att få en förståelse för hur miljön ser ut på skolan gjordes det en rundvandring vid första besöket på skolan. Det blev tydligt var de informella rökrutorna fanns då dessa platser hade en hög grad av nedskräpning med fimpas och prillor. Vissa av de informella rökrutorna fanns utanför dessa slitna gula linjerna, men nedskräpningen tydde även på att det utanför skolans entréer fanns informella rökrutor.

4.2.2 Urval

Skolan har 438 elever (population) med fördelningen 154 flickor (35%) respektive 284 pojkar (65%) (se diagram 1).

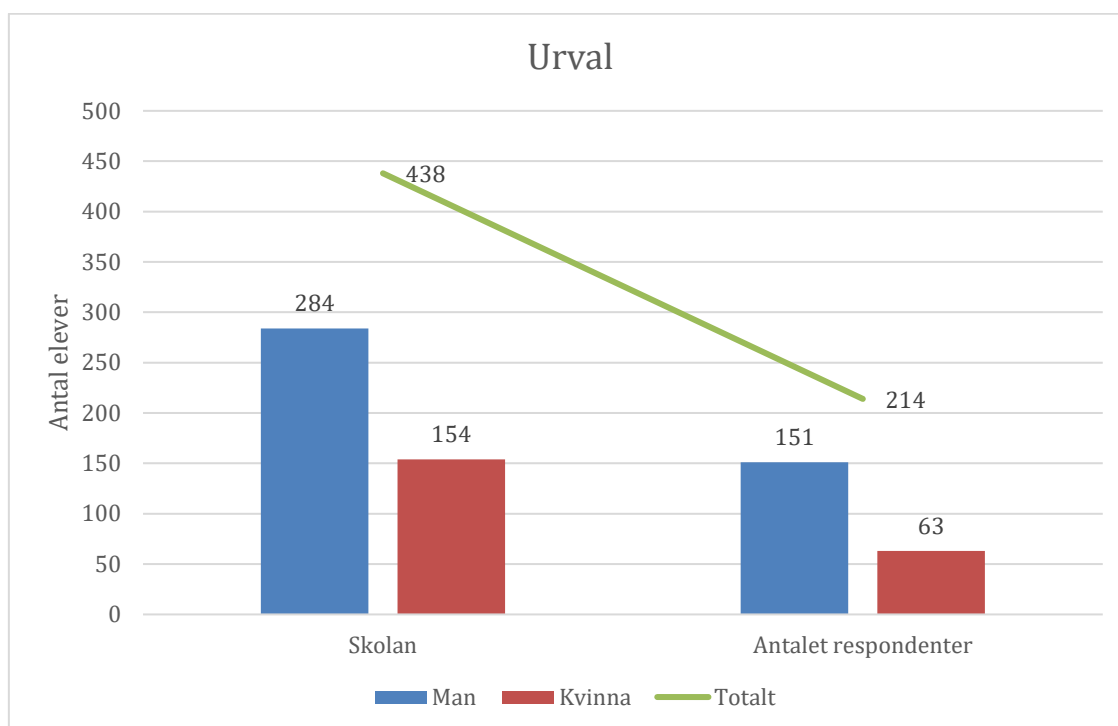

Diagram 1: Här visas totala antalet elever på skolan och totala antalet elever som deltog (respondenter) samt hur fördelningen ser ut utifrån biologiskt kön. Internt bortfall bland respondenterna var 2 elever som ej uppgav kön.

På grund av att många elever var ute på praktik var inte programmen Industritekniska, Restaurang och livsmedel samt Hantverk representerade i undersökningen. Enkäten lämnades ut i 20 av skolans 37 klasser vid nio olika tillfällen. Av de 12 klasserna i årskurs 1 deltog 6 klasser, av de 12 klasserna i årskurs 2 deltog 8 klasser och av de 13 klasserna i årskurs 3 deltog 6 klasser i undersökningen. Detta urval kan ses som ett bekvämlighetsurval då klasserna blev slumpmässigt utvalda beroende på om de hade lektion på skolan eller var ute på praktik vid undersökningstillfällena. Ett bekvämlighetsurval kan inte alltid ses som representativt för populationen, vilket ökar risken för bias (systematiskt fel) i resultatet (Troost 2012; Ejlertsson 2014).

Utifrån kriteriet, närvaro i skolan vid utlämningstillfällena, var det 216 elever (stickprov) som deltog i studien fördelat på 63 flickor och 151 pojkar (internt bortfall 2 elever, de uppgav ej något kön). Trots att stickprovet ($n=216$) är ett bekvämligheturval, svarar det väl mot populationens ($N=438$) sammansättning utifrån könsfördelningen (se diagram 1). De flesta elever som deltog i undersökningen var 18 år eller yngre. Bland pojkarna var

det flest deltagare i åldrarna 16, 17 och 18 år och bland flickorna var det flest deltagare i åldrarna 17 och 18 år.

4.3 Genomförande

Efter metodvalet konstruerade vi en enkät utifrån studiens syfte. Informerade vår gatekeeper på skolan om studien och enkäten samt sammanställde ett informationsbrev till respondenterna. Övervägande gjordes utifrån vetenskapsrådets etiska regler under enkätkonstruktionen och inför utlämningen av enkäterna, vilket skedde på skolan under lektionstid. Resultatet från enkätundersökningen sammanställdes och både kvantitativ och kvalitativ analys gjordes för att sen sättas i relation till de teoretiska utgångspunkterna.

4.3.1 Enkäten

Genom enkätundersökningen gavs författarna möjlighet att samla in information om elevernas tobaksvanor samt inställning till policyn Tobaksfri skoltid och tobaksanvändning för att svara på studiens syfte. Enkätundersökningen genomfördes på en gymnasieskola i Skåne. Eftersom det inte fanns färdiga mallar för undersökningar kring policyn tobaksfri skoltid togs inspiration från enkäter kring tobaksfrågor gjorda av Statens folkhälsoinstitutet (2010b) och CAN (Englund 2016). Med undersökningens syfte i åtanke gjordes ett urval av frågor som sedan anpassades som sedan anpassades ytterligare för att stärka validiteten, dvs enkätens förmåga att mäta det den avser att mäta. Kan enkäten sen ge samma resultat vid upprepade mätningar har den en hög reliabilitet. Om studien har hög validitet och reliabilitet bidrar det till att studiens resultat får en högre trovärdighet (Eliasson 2012; Ejlertsson 2014).

Enkäten bestod av bakgrundsfrågor, kunskapsfrågor om skolans regler och konsekvensen av tobaksanvändning, vuxnas agerande kring tobak och ungdomarnas inställning till tobaksfrågan. Frågorna var av både slutna och öppna karaktär. De öppna frågorna gav eleverna möjlighet att med egna ord svara på frågan. De slutna frågorna fanns både som flersvarsalternativ till direkta ställningstagande kring ämnet. Kvotfrågorna, så som ålder, antal cigaretter besvarades med siffror och har en absolut nollpunkt. Ordinalfrågan om skolans information kring tobak bestod av alternativ från ”stämmer mycket bra” till ”stämmer mycket dåligt” vilka går att rangordna. Nominalfrågorna kring tobaksanvändning, regler och kön bestod av flera alternativ som ej går att rangordna. Svaren var till exempel ”man – kvinna”, ”ja – nej – vet ej”. Vissa frågor kompletterades även med ett alternativ där respondenten själv kunde skriva sitt svar.

Första utkastet av enkäten innehöll 45 frågor och skickades till vår handledare på högskolan samt rektor och gatekeeper på undersökta skola för feedback på enkätens innehåll och utformning. Efter visst korrektur skickades enkäten ut till en liten pilotgrupp av ungdomar i tilltänkt åldersspann för undersökningen. Pilotgruppen bestod av 7 ungdomar i åldern 15 - 19 år, gruppen bestod av 3 pojkar och 4 flickor. För att prova enkätens reliabilitet fick ungdomarna svara på den, samt lämna feedback på språk, frågeformuleringar och svarstid. Utifrån denna feedback justerades frågorna och svaren för att öka tydligheten så att enkätfrågorna svarade på undersökningens syfte (Eliasson 2013). Den färdiga enkäten bestod av 36 frågor, av dessa frågor var två öppna och 34 slutna. Fyra av de slutna frågorna hade svarsalternativ ”Annat”, där eleverna kunde med egna ord förmedla sina tankar.

Vid enkätkonstruktionen gjordes övervägande kring graden av konfidentialitet, frågornas känslighet samt hur förtroende mellan respondenterna och oss författare kunde skapas (Silverman 2013).

4.3.2 Information

Tid för enkätundersökningen bokades genom en gatekeeper. Det var även denna person som gav oss tillgång till arenan, skolan. Fördelen med att ha en gatekeeper som arbetar på skolan är att personen har god kännedom om fältet och kan ge relevant information (Lalander 2015).

Informationsbrevet (se bilaga 1) som följde med enkäten gav eleverna en kort presentation av oss studenter och vår studie. Här informerades de även om de etiska övervägande som gjorts inför undersökningen. Att personligen lämna ut enkäten kunde minska risken för bortfall (Ejlertsson 2014). Vid nio olika tillfällen var vi på skolan och lämnade ut enkäter, vilket gav oss möjlighet att både informera om studien och svara på eventuella frågor kring enkäten, till exempel om respondenterna inte förstod någon fråga. Vi kunde även förklara och förtydliga våra resonemang kring de etiska övervägandena och vad de kom att innebära för eleverna.

4.4 Etiska överväganden

Vid planering av en studie är det viktigt att förhålla sig till de forskningsetiska aspekterna. Som en vägvisare finns det fyra huvudregler; *informationskravet*, *samtyckeskravet*, *konfidentialitetskravet* samt *nyttjandekravet* (Vetenskapsrådet 2012).

Informationskravet: Skolledningen och vår gatekeeper informerades om studiens syfte och enkätens utformning inför utdelningen av enkäterna. Eleverna fick information dels genom informationsbrevet (se bilaga 1) som följde med enkäten dels muntligt av oss vid undersökningstillfället. De informerades då om samtyckeskravet, graden av konfidentialitet samt studiens syfte.

Samtyckeskravet: Då alla respondenter i studien var över 15 år krävdes inget samtycke från vårdnadshavare. Dock informerades eleverna i informationsbrevet att en ifylld och inlämnad enkät sågs som ett samtycke till att delta i studien. Eleverna hade även rätten att avbryta sitt deltagande i studien.

Konfidentialitetskravet: Diskussioner fördes kring graden av konfidentialitet för deltagarna i studien. Ingen deltagare skulle kunna identifieras utifrån det insamlade materialet och ingen annan än vi studenter har haft tillgång till enkäterna.

Nyttjandekravet: Det insamlade materialet kommer endast användas till denna studien och skolledningen får endast tillgång till det sammanställda resultatet. Detta för att deltagarna inte ska riskera att råka ut för direkta åtgärder eller att materialet används i kommersiellt bruk.

4.5 Analys

På de öppna frågorna gjordes innehållsanalys och på de slutna frågornas svar gjordes deskriptiv analys med hjälp av SPSS samt innehållsanalys på de slutna frågor som hade svarsalternativ "Annat". Varje enkät tilldelades ett nummer för att underlätta analys och kodning av svaren (Eliasson 2013).

4.5.1 Statistisk analys

Enkätsvaren från de slutna frågorna matades in i SPSS efter varje utlämningstillfälle. SPSS är ett hjälpmedel för att statistiskt analysera numeriska uppgifter. För att mäta hur utbredd en attityd eller upplevelse av verkligheten var i den undersökta gruppen sifferkodades enkätsvaren i de olika variablerna (Eliasson 2012). Exempel på kodning av en fråga kunde se ut så här: Ja (1), Nej (2) och Vet ej (3). Frågor som respondenten ej behövde svara på utifrån tidigare svar kodades (99) och uteblivet svar kodades med (999). Med hjälp av frekvenstabeller och korstabeller tog vi fram beskrivande statistik kring deltagarnas bakgrund, tobaksvanor och inställning till tobak.

4.5.2 Innehållsanalys

Kvalitativ innehållsanalys är en metod där analysen görs stegvis med fokus på likheter och olikheter. Svaren från svarsalternativ "Annat" i de slutna frågorna samt svaren från de öppna frågorna bröts ned till meningsbärande enheter för att sedan kondenseras till kortare meningar, detta är ett sätt att minska mängden material utan att kvaliteten på innehållet minskas. Dessa meningar kodades för att grupperas i kategorier som slutligen tematiserades. Temat går som en röd tråd genom meningsbärande enheter, kod samt kategori. Temana baserades på respondenternas inställning till policyn Tobaksfri skoltid och tobaksanvändning. För smala meningsenheter, till exempel ett enda ord, kan leda till fragmentering. Ett undantag till detta är när ett eller flera ord representerar en symbol eller metafor. I både fallen finns risk för att textens betydelse försvinner under kondenserings och abstraktionsprocesserna. Trovärdigheten handlar också om hur väl kategorier och teman innefattar data, det vill säga ingen relevant data har avsiktligt eller systematiskt uteslutits eller irrelevant data inkluderats. Ett sätt att närma sig detta är att visa representativa citat från den översatta texten (Graneheim & Lundman 2004).

För att öka studiens trovärdighet är det viktigt att vara noggrann med analysen. Svaren sammanställdes och kodades utifrån enkätnumreringen. Sedan gjordes det en innehållsanalys, för att bedöma relevansen av de teoretiska begrepp som använts i studien. Innehållsanalysen utfördes i fem viktiga steg:

1. **Meningsbärande enhet.** Genom att läsa elevernas svar ett flertal gånger fick vi en känsla för helheten av deras egna åsikter kring våra frågeställningar.
2. **Kondenserad meningsenhet.** Här kortades texten i de meningsbärande enheterna ned men ändå med bibehållet textinnehåll.
3. **Subkategori.** Texterna i den kondenserade meningsenheterna kodas för att sedan kunna grupperas i kategorier.
4. **Kategori.** Grupperingarna av subkategorierna återspeglar det centrala budskapet i enkätsvaren (respondenternas åsikter/svar från de öppna frågorna)
5. **Tema.** Slutligen formuleras ett tema utifrån den underliggande mening, det vill säga det latent innehåll av kategorierna (Graneheim & Lundman 2004).

Nedan ger vi exempel på hur vi gick tillväga när innehållsanalysen gjordes.

Exempel på innehållsanalys av svarsalternativ "Annat" från den slutna frågan "På vilket sätt agerar dina föräldrar för att du ska vara tobaksfri?".

Meningsbärande enheter: *De säger att det inte är bra och det vet jag om också. Har ingen tanke på att börja använda tobak så de litar på mig och är inte oroliga. De säger också att de kan inte förbjuda mig eftersom jag är myndigt. Ingen använder tobak mer än pappa som snusar och det tycker alla är dumt. (58).*

Kondenserad meningsenhet: Föräldrarna har ett tydligt ställningstagande. Jag tänker inte börja använda tobak. Förtroende för sitt barn. Avståndstagande till tobak trots eget bruk.

Kategori: Ställningstagande. Tydlighet. Eget val.

Tema: Mitt liv – mitt beslut, Föräldrars påverkan.

Analysen av de slutna frågornas svar ”Annat” har endast gjorts i fyra av de fem stegen för innehållsanalys då svaren var relativt lika och i många fall korta så kategorierna blev tydliga i ett tidigt skede.

Exempel på innehållsanalys av de öppna frågornas svar. ”Tycker du att det är okej att folk använder tobak på skolgården? Motivera ditt svar.”

Meningsbärande enheter: *Både ja och nej, om det påverkar någon som inte vill bli påverkad är det absolut inte ok (122), Alla gör som de själva vill som är 18+ (91), Nej, passiv skadar (118), Folk som snusar stör mig inte på, men dem som röker vid dörrar (ute) stör jag mig på. Själv gör jag aldrig det (124), Det är ens eget val men det kan vara ganska irriterande när man går ut och det stinker rök (127).*

Kondenserad meningsenhet: 18 år och får bestämma själv, Deras ensak, Snus mer okej än rökning, Okej så länge ingen annan påverkas.

Subkategori: Myndig, Ensak, Rangordning av tobaksvaror.

Kategori: Ansvar, Farligt/ofarligt, Eget val.

Tema: Kunskap, Mitt liv – mitt beslut.

Genom att ha ett induktivt synsätt på innehållsanalysens resultat har vi satt dessa i relation till varandra för att generera teorier (May 2001).

4.6 Teoretiska utgångspunkter

För att få en ökad förståelse för varför ungdomar väljer att använda tobak trots lagstiftning och policy har vi satt resultatet i relation till social inlärningsteori (Bandura 1971) och Theory of planned behaviour (Ajzen 1991). Eleverna påverkas inte bara av kunskap och information utan de påverkas även av andra personers attityder, normer, värderingar och agerande (Ajzén 1991) kring tobak. Den sociala kontext eleverna befinner sig i kan påverka deras identitetsskapande (Lalander & Johansson 2012).

Nedan presenteras de teorier som använts i studien för att försöka förstå elevernas inställning till tobak, tobaksanvändning och lokala regler kring tobak har fokus på identitetsskapande, social inlärning och det planerade beteendet.

4.6.1 Identitet

Begreppet identitet är komplext och kan uppfattas olika utifrån olika teoretiska inriktningar. I vår undersökning kommer vi koppla identitet till den sociologiska definitionen som menar att identitet är den karaktär du skapar genom den sociala interaktioner, hur du agerar och framställer dig i sociala sammanhang (Lalander & Johansson 2012).

Den tidiga barndomen styrs av föräldrar och förebilder medan tonåren är den period i livet då individen frigör sig och väljer sin egen väg efter önskvärd riktning. Ett naturligt experimenterande för alla ungdomar är att prova olika roller eller karaktärsdrag för att finna det som utgör just dennes identitetsdrag (Lalander & Johansson 2012). Att prova eller börja använda tobak kan vara ett nytt mönster som känns relevant för att finna den egna identiteten (Nørrgard 2004).

Hur mottaglig ungdomen är för rökning har till exempel att göra med sambandet mellan intresset och lusten att experimentera (Feighery et al. 1998). Samband finns även mellan en persons livsvillkor och sociala position när det kommer till tobaksbruk (Wramner et al. 2010).

Ungdomar påverkas av det beteende som personer runt om har oavsett relation till personen eller miljön de befinner sig i. Det är beteendet de imiterar, så umgås de med rökare är det större sannolikhet att de röker än om de umgås med icke rökare (Harakeh & Vollebergh 2011).

Gruppnormer, attityder och beteende hos vänner har en stark inverkan på ungdomarnas identitetsskapande, då vänner har en viktig roll i en ung människas liv (Edvardsson et al. 2012b). Att känna grupptillhörighet kan upplevas som viktig under de unga åren och tobak kan bli en symbol, inte bara för den egna identiteten utan även skapa känslan av gemenskap i gruppen (Lalander & Johansson 2012).

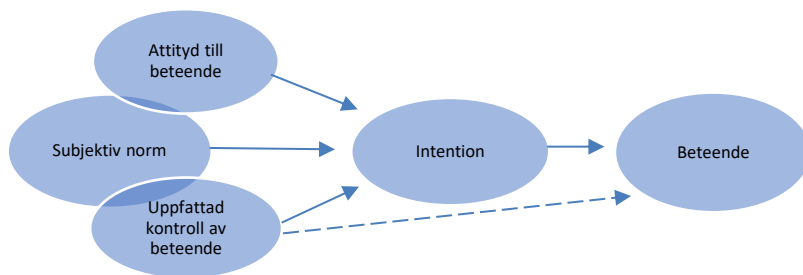
4.6.2 Social inlärningsteori

Människors beteende i hälsosammanhang influeras av många olika faktorer. Vi tar emot, bearbetar information, reagerar i olika sammanhang och vi kan samla erfarenheter och lära av dem. Social inlärningsteori är en av de teorier om beteende och lärande som används inom folkhälsovetenskapen. För att förstå elevernas inställning till tobak och tobaksanvändandet användes social inlärningsteori som ett teoretiskt verktyg.

Denna teori bygger på att vi lär oss av vår interaktion med andra i ett socialt sammanhang och genom att observera beteende hos andra sociala förebilder. För att sedan assimilera och imitera detta beteende i liknande situationer om det verkar fördelaktigt. Dessa sociala förebilder har starkast inflytande på ungdomen, särskilt om de är viktiga personer i deras liv, så som föräldrar, syskon, lärare med flera (Bandura 1971). När eleven uppmärksammar skolpersonalens/vänners beteende, kodar eleven detta beteende för att kunna imitera och kopiera det vid ett senare tillfälle. Ett exempel är om skolpersonalen inte röker under arbetstid kopierar eleverna detta beteende och låter bli att röka. Är konsekvensen av att inte röka givande är sannolikheten att eleven fortsätter vara rökfri stor. Elevernas beteende (att vara icke-rökare) förstärks när de känner att de får bekräftelse och positiv feedback eller stöd av skolpersonalen. Däremot kan skolpersonal som röker under skoltid och det observerade beteendet kan ses som belönande eller givande ökar sannolikheten att eleverna själva utför beteendet att vara rökare (Bandura 1971; Pellmer et al. 2012)

4.6.3 Theory of planned behaviour

Ajzen (1991) försöker med sin teori Theory of planned behavior (TPB) förklara och förutsäga människans beteende utifrån attityder och normer. Enligt denna teori påverkas individens intentioner av tre faktorer, attityd, subjektiva normen och uppfattad kontroll av beteende (se figur 1).

Figur 1: Vår tolkning av Ajzen's schema för Theory of Planned Behavior (Ajzen, 1991).

Valet av ett beteende är frivilligt även om det finns faktorer som påverkar individen. Det kan vara vad individen upplever och den information som finns tillgänglig som bidrar till skapandet av attityden. Situationskomponenter som kan påverka processen är exempelvis social miljö, temperament och personlighet. Dessa komponenter påverkar individens val av var tyngdpunkten för agerandet läggs då ett beteende är en respons på ett givet tillfälle, oavsett om det är fördelaktigt eller inte. Det sociala sammanhanget kan ha betydelse för vilket beteende som personen känner motiverat att använda sig av (Ajzen 1991; Conner & Sparks 2005; Nutbeam, Harris & Wise 2013). Befinner sig eleven bland rökare är risken större att eleven också röker. Den subjektiva normen är den tro individen har på hur andra vill att hen ska engagera och bete sig i en given situation (normativ övertygelse) (ibid). Om till exempel policyn Tobaksfri skoltid's riktlinjer blir normen innebär det att eleverna avstår från tobak. Människor i personens omgivning så som föräldrar, vänner och lärare bidrar till den information och kunskap som personen baserar sina val på. Den uppfattade beteendekontrollen är avgörande för om individen upplever det lätt eller svårt att utföra ett visst beteende. Andras beteende och agerande kan användas som referensram vid val av beteende (ibid).

5 Resultat

I detta avsnitt presenteras enkätundersökningens resultat kring gymnasieelevernas tobaksvanor, kunskap kring tobak och hur eleverna påverkas av omgivningens regler, normer och attityder.

5.1 Tobaksvanor

För att få en uppfattning om elevernas tobaksvanor innehöll enkäten ett antal frågor kring detta. Tobak definierades i enkäten som bland annat cigaretter, snus, cigarrer och e-cigarett (se bilaga 2). Nedan presenteras tobaksvanorna utifrån användandet av cigaretter och snus samt e-cigarett.

5.1.1 Cigaretter och snus

Undersökningen som genomfördes på en gymnasieskola tydde på att 70 procent av pojkarna och 60 procent av flickorna var rökfria (de som aldrig rökt, provat eller slutat röka). 30 procent av pojkarna och 40 procent av flickorna rökte dagligen eller sporadiskt (ibland) (se diagram 2).

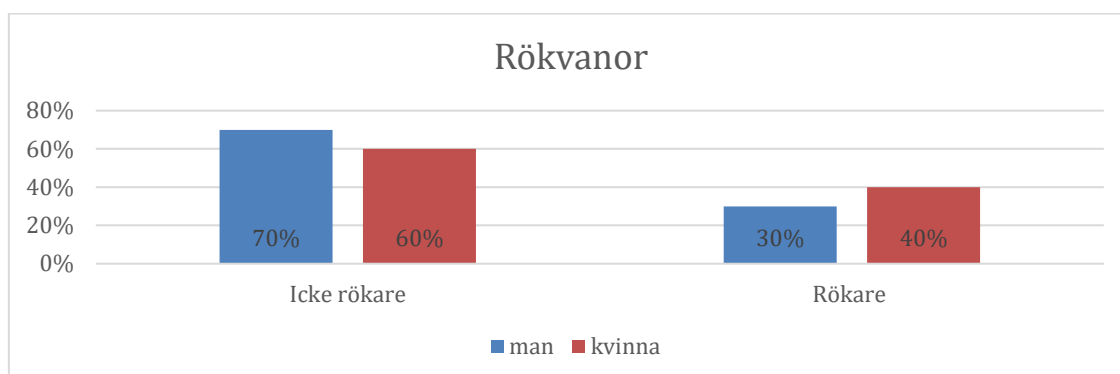

Diagram 2: Antalet icke rökare och rökare i procent. Till icke rökarna räknas de som aldrig rökat, provat eller slutat röka. Till rökare räknas de som röker sporadiskt eller dagligen.

Av de som såg sig som dagligrökarna var 58 procent pojkar och 42 procent flickor (se diagram 3).

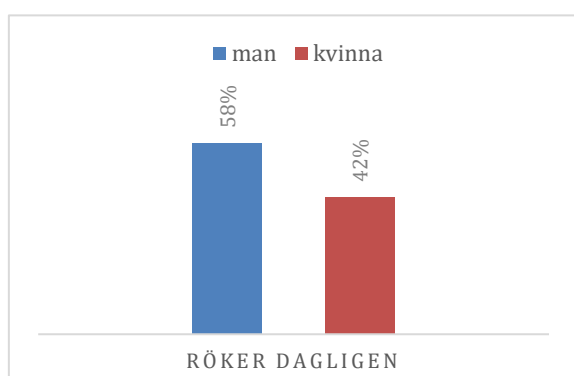

Diagram 3: Antalet dagligrökare i procent utifrån kön.

Av de elever som uppgett att de röker sporadiskt (ibland) rökte knappt hälften <5 cigaretter i veckan, medan resterande rökte mellan 5 – 20 cigaretter i veckan. Någon enstaka elev menade att de rökte upp till 300 cigaretter i veckan. Av dagligrökarna rökte var femte elev <5 cigaretter om dagen, var tredje elev rökte mellan 6–10 cigaretter och

var tredje elev rökte upp till 20 cigaretter om dagen. Några enstaka elever menade att de rökte upp till 25 cigaretter om dagen. Av de elever som slutat röka var det drygt hälften som blivit tobaksfria och resterande hade börjat snusa istället.

Undersökningen gav indikationer på att det varit många som provat röka sin första cigarett i 13-15 års åldern, då de gick på högstadiet. Utifrån resultatet var det även störst skillnad mellan pojkar och flickor i denna ålder. Det var drygt 26 procent av pojkarna som rapporterade att de rök sin första cigarett i den åldern, jämfört med drygt 11 procent av flickorna (se diagram 4).

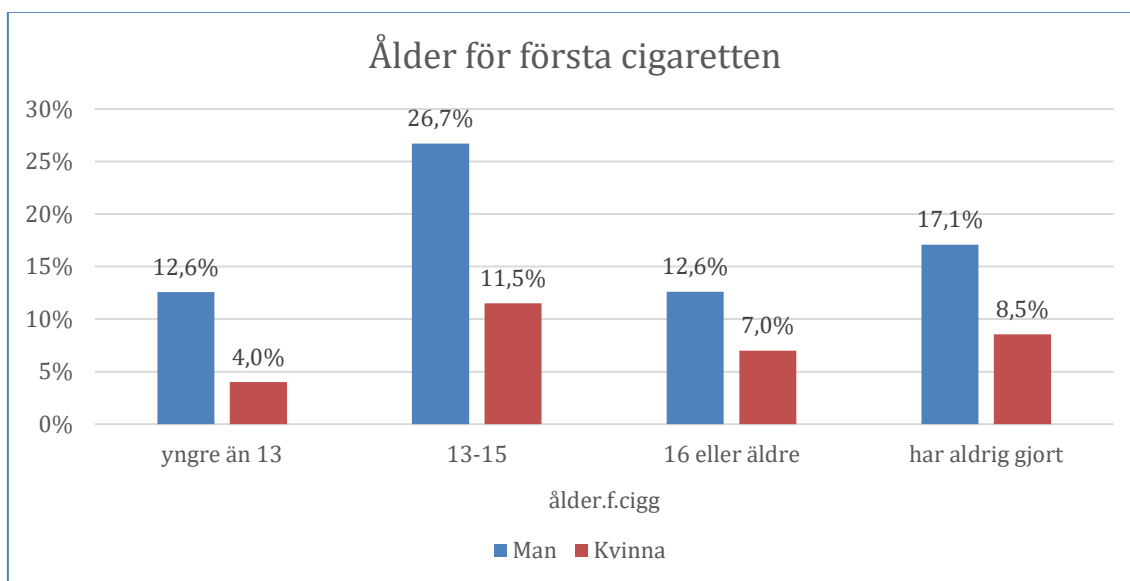

Diagram 4: Elevernas rapporterade ålder för när de rökte sin första cigarett eller om de aldrig rök någon cigarett.

Resultatet tydde på att merparten av snusarna var pojkar och endast ett fåtal av flickorna snusade. Många av eleverna kunde ses som icke snusare, då de aldrig snusat, endast provat snusa eller slutat snusa (se diagram 5). Av de som slutat snusa var det några som sa sig börjat röka istället. Merparten av snusarna verkade snusa mindre än 2 dosor snus i veckan, medan några enstaka snusade 3 dosor eller mer i veckan.

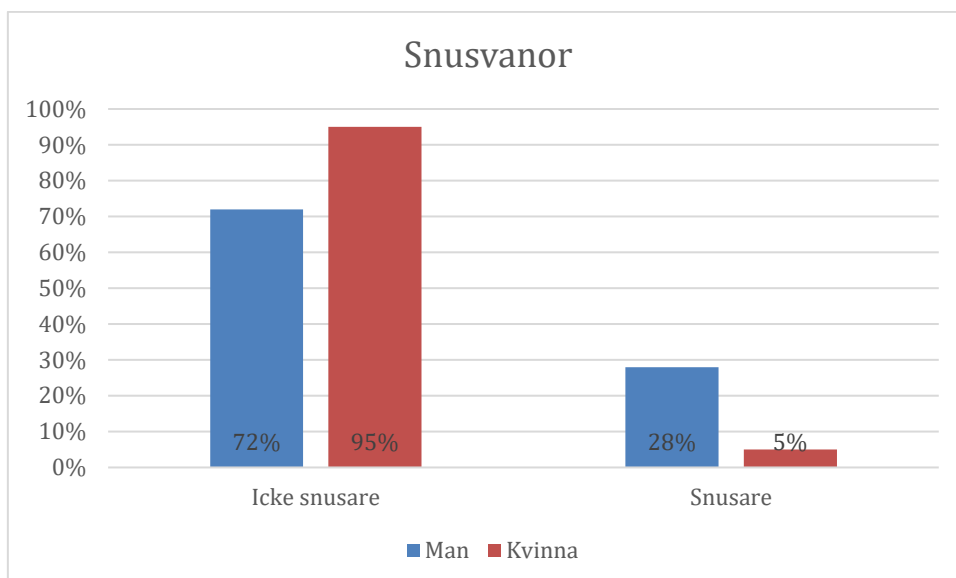

Diagram 5: Elevernas rapporterade snusvanor. Till icke snusarna räknas de som aldrig snusat, endast provat och de som slutat. De som rapporterat att de är snusare snusar en dos eller mer i veckan.

Resultatet visade på att de flesta provat snusa för första gången på högstadiet eller gymnasiet (se diagram 6).

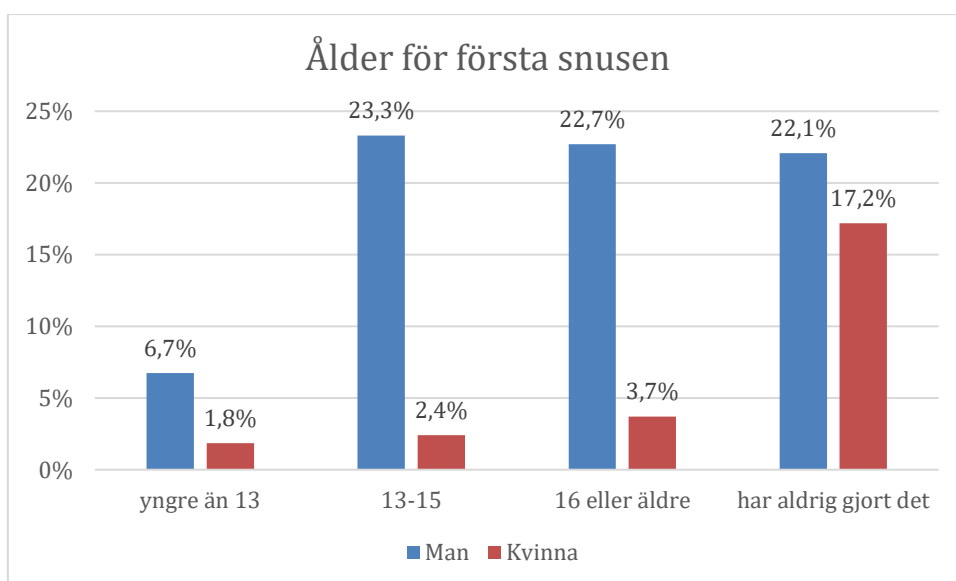

Diagram 6: Den ålder som eleverna uppgett för när de snusade för första gången eller om de aldrig gjort det utifrån kön.

Det fanns många anledningar till att eleverna provat tobak för första gången. Den vanligaste anledningen var av nyfikenhet. Andra anledningar var att bästa vännen/partnern använde tobak, gruppträck, att det verkade tufft eller att det luktade och smakade gott. En del elever hade gjort det för att få uppmärksamhet, andra för att de kände sig mer vuxna och säkra. Andra skäl som eleverna uppgav var att de gjorde det under alkoholpåverkan, att de känt press från kompisarna, kulturella skäl eller att tobaken använts i självmedicinerande syfte.

5.1.2 E-cigarett

Av eleverna var det cirka 45 procent som aldrig provat röka e-cigarett (EC). Det var cirka 21 procent av pojkarna och 9,5 procent av flickorna som rökt EC de senaste 30 dagarna. Anledning till att eleverna provat eller använt EC var enligt resultatet framförallt nyfikenhet (61%). En del hade använt EC som hjälp för att bli tobaksfri och ett fåtal hade använt det när de ej fått tag på annan tobak. Några av eleverna ansåg att det var godare att röka EC än att röka vanliga cigaretter eller snusa.

5.2 Tobaksprevention på skolan

Nedan kommer vi att presentera resultatet från innehållsanalyserna av de öppna frågorna samt alternativet ”Annat” från de slutna frågorna, samt i vissa fall stärka det med deskriptivt statistiskt resultat.

För att få en uppfattning om elevernas kunskap om gällande regler kring tobak ställdes ett antal frågor om detta. Att det fanns regler hade ungdomarna en hel del åsikter om då de uppgav att de som använder tobak kommer göra det oavsett om det finns regler eller ej.

Ja folk gör det ändå så tycker det är onödigt! (Informant 92)

Det var några enstaka elever som trodde att det inte fanns några regler kring tobaksanvändning på skolan. Tobakslagen säger att alla skolgårdar ska vara rökfria. Att kommunen kompletterat lagen med policyn Tobaksfri skoltid visste tre fjärdedelar av eleverna, endast ett fåtal trodde att det bara var tobakslagens rökfria skolgård som gällde. Majoriteten av eleverna visste att policyn innebar att de ej fick använda tobak under tiden de är i skolan. Dock trodde nästan hälften av eleverna att de fick använda tobak på sin rast, bara de lämnade skolans område. Många av eleverna sa sig vara positiva till regler kring tobaksanvändning.

Jag tycker det är bra för då är det inte lika många som röker.
(Informant 115)

Eleverna hade en del tankar kring personalens tobaksanvändning och ifrågasatte varför det fanns olika regler för personal och elever.

Om det är tobaksfri så är det bara rätt att både elever och skolpersonal är tobaksfria under skoltid. (informant 188)

5.3 Kunskap om tobakens påverkan på hälsan

De flesta eleverna ansåg att de fått ganska bra (43%) eller mycket bra (33%) information om tobak och dess skadeverkningar. Var femte elev tyckte att de inte fått tillräckligt med information och resterande (4%) av eleverna tyckte de fått dåligt med information. De flesta eleverna hade kunskap om att en gravid kvinna kan skada sitt foster om kvinnan röker, däremot var det endast en tredjedel som visste att tobaksanvändandet kan orsaka magsår. Drygt 60 procent av eleverna visste att risken att drabbas av tobaksrelaterad sjukdom ökar ju yngre en person är när den börjar röka. Att tobaken påverkar huden hade många kunskap om. Några hade tankar om hur tobaksanvändning påverkar deras utseende.

...vill va snygg länge istället för dem som blir rynkiga och gula.
(informant 68)

Att det luktade illa och var skadligt för miljön uppgav eleverna som motiverande anledningar till att avstå från tobak. Dock var den största motivationen till att förbli eller bli tobaksfri den ekonomiska aspekten då eleverna tyckte att tobak var dyrt. En annan stark drivkraft var hälsoaspekten.

Morfar och farmor skadades på grund av cigaretter (Informant 95)

Om en vän slutade använda tobak kunde det vara en inspiration till att försöka sluta. Enstaka elever kände att ingenting skulle kunna motivera dem eller att någon form av hjälp skulle kunna få dem tobaksfria.

Några hade kunskap om att passiv rökning kan vara orsak till allergi och lungcancer. En del elever menade att EC var ett bra alternativ till tobak.

...bara vattenånga nästan i min och de är tobaksfria så känns att de inte är farliga... (Informant 28)

Eleverna uppgav att de inte tycker att EC verkar vara farligt för den personliga hälsan eller personer i deras omgivning och därför borde vara okej att använda i skolan.

5.4 Tobak i social kontext

Dessa frågor handlar bland annat om elevernas uppfattning om hur föräldrar, vänner och skolpersonal påverkar deras inställning till tobak och policyn Tobaksfri skoltid.

5.4.1 Familjen – föräldrar och syskons roll

Av skolans elever uppgav varannan elev att de hade en pappa som använde tobak och var fjärde elev en mamma som använde tobak. Nästan hälften av eleverna sade sig ha syskon som använde tobak.

Oavsett om föräldrar eller syskon använde tobak upplevde de flesta eleverna att deras föräldrar ville att de skulle vara tobaksfria. Någon enstaka elev sa sig ha föräldrar som inte brydde sig. Det som även kom fram var att en del av eleverna upplevde att deras föräldrar lade ett värde i vilka risker som fanns med tobak och att många av dessa föräldrar ansåg att snus var mer okej än cigaretter. För att få sina ungdomar att vara tobaksfria upplevde en tredjedel av eleverna att deras föräldrar använde sig av övertalning.

Genom att säga att jag inte får vara så dum som de var när de var i min ålder. Då gör man inte det för vem vill vara som sina föräldrar!! (informant 97)

Förutom övertalning uppgav eleverna att deras föräldrar använde sig av ekonomiska sanktioner och förbud. Ekonomiska sanktioner kunde vara indragen fickpeng och att föräldrarna inte betalade för körkortet. Förbudet kunde vara både generellt kring tobak och lokalt med förbud i hemmet. Att föräldrarna gav sanktioner var en stark motivation till att avstå från tobak. Var åttonde elev såg sina föräldrar som förebild för att de trodde att deras föräldrar inte använde tobak. Några elever menade att föräldrarna inte behövde säga eller göra något då de själva valt att vara tobaksfria.

De säger att det inte är bra och det vet jag om också. Har ingen tanke på att börja använda tobak så de litar på mig och är inte oroliga. De säger också att de inte kan förbjuda mig eftersom jag är myndig. Ingen använder tobak mer än pappa som snusar och det tycker alla är dumt. (informant 58)

Att föräldrarna hade ett tydligt ställningstagande kring tobak och att de tog sig tid till samtal angavs som positiva faktorer för att eleverna skulle välja ett tobaksfritt liv.

5.4.2 Tobak under skoltid

Av skolans elever var det 42 procent som sade sig använda tobak under skoltid. Hälften av dessa använde alltid sin tobak på skolans område, en tredjedel gjorde det ibland och en fjärdedel använde inte tobak på skolans område. Att gå utanför skolans område var ett alternativ för de elever som använde tobak och drygt 80 procent av eleverna upplevde att det var många som gick utanför skolans område när de skulle röka under skoltid. Däremot upplevde eleverna att många elever och skolpersonal snusade på skolans område. Tobaksanvändningen på skolgården förknippades med rökning och att snus var något som användes både på skolgården och under lektionstid. Cirka 40 procent av respondenterna upplevde att elever snusade på rasterna och ungefär en femtedel av dem upplevde att skolpersonal snusade på rasten. Däremot var det mer än hälften av eleverna som upplevde att elever snusade under lektionstid och en tredjedel att skolpersonal snusade under lektionstid. Att det användes tobak på skolans område uppskattas inte av alla elever utan de förmedlade att de tyckte det var otrevligt och påverkade miljön både inne och ute.

...luktar illa, äckligt att trampa på spottloskor, fimpar, snus m.m.... (Informant 71)

En del elever upplevde miljön som otrevlig då en del rökare stod precis vid entréerna så de blev ”påtvungade” rökluften, eller att rökarna kom in i klassrummet och luktade illa, men framförallt på grund av nedskräpningen av skolgården som var ett resultat av att tobaksanvändarna slängde fimpar och prillor på marken istället för i papperskorgarna.

Eleverna visade på en medvetenhet om att det fanns skilda policys för elever och skolpersonal. De ansåg att elever och personal ska ha samma regler kring tobak under skoltid. Otydlighet i de lokala reglerna för tobaksanvändning på skolan såg eleverna som en bidragande faktor till den nedskräpning som fanns. Regelverket innebar att det inte fanns några askkoppar på skolan. Resultatet visade att eleverna efterfrågade tydlighet i vad policyn Tobaksfri skoltid innebar och att skolpersonalen skulle agera utifrån den.

...alla röker, lärarna bara glör. (informant 68)

Några elever påtalade att de inte förstod varför policyn fanns och att de tyckte det var fel att införa regler som de kunde bryta mot utan att det hände något. De gav signaler om att en högre grad av delaktighet vid införsel av nya regler hade gjort att de följt dem bättre, då de känt att de haft möjlighet att påverka beslut som i sin tur påverkade deras liv.

5.4.3 Mitt liv – mitt beslut

Av skolans tobaksanvändare var det en tredjedel som ville sluta använda tobak och lika många som ville fortsätta. Resterande visste inte om de ville eller kunde sluta använda tobak. Oavsett hade eleverna starka åsikter om att kommunen och skolan bestämde reglerna kring tobaksfrågorna och därmed begränsade elevernas självbestämmande.

Ja, bara låt oss göra de ni kommer ändå aldrig få stop på de (Informant 11)

Eleverna ansåg att när en person fyllt 18 år hade de rätten att själv bestämma över sitt liv och om de ville använda tobaksvaror.

...det är deras eget val. De är gamla nog att bestämma själv. (informant 201)

Så för att få en uppfattning om hur eleverna såg på framtiden fick de en fråga om hur de trodde att deras tobaksvanor kom att se ut om två år. Hälften av dem trodde sig då fortfarande vara tobaksfria, en femtedel hade slutat använda tobak, en fjärdedel av eleverna sade att de fortfarande använde tobak och någon enstaka svarade att de då provat någon form av tobak.

5.5 Resultatsammanfattning

De viktigaste fynden utifrån enkätundersökningens resultat var elevernas tobaksvanor, funderingar kring policy och vad som kunde påverka tobaksanvändandet.

Utifrån resultatet gick det att urskilja en liten skillnad på tobaksanvändningen bland eleverna i förhållande till regionala och nationella studiers resultat. Vår studies resultat visade på att det fanns något färre rökare på skolan och att antalet snusare bland pojkar var något högre.

Det fanns en medvetenhet hos eleverna om att det var skilda regler för elever och skolpersonal kring tobaksbruk. Vilket eleverna tyckte var fel då de ansåg att det skulle vara samma regler för alla på skolan. De förmedlade en frustration över att det fanns regler på skolan och att det inte hände något om de bröt mot dessa regler.

Det var tydligt att eleverna själv ville ha ansvaret för sitt liv och sin hälsa och ingen annan skulle bestämma åt dem. Men samtidigt ville de att vuxna i deras omgivning satte gränser och att det skulle finnas någon form av repressalie om de bröt mot dessa gränser. De efterfrågade tydligt ställningstagande från de vuxna. För kunskap om tobakens skadeverkan hade inte lika stor påverkan på deras val kring tobaksanvändningen som till exempel ekonomiska sanktioner.

6 Diskussion

Nedan diskuteras studiens resultat från enkätundersökningen samt metodvalet. I resultatdiskussionen diskuteras elevernas tobaksvanor, tobaksprevention och social kontext i relation till teori. I metoddiskussionen förs en dialog kring för- och nackdelar med vald metod och genomförandet.

6.1 Resultatdiskussion

Syftet med denna uppsats är att undersöka elevernas inställning till policyn Tobaksfri skoltid, tobak och användandet av tobak. Resultatdiskussionen framställdes utifrån kategorierna: *Tobaksvanor*, *Tobaksprevention på skolan* och *Tobak i en social kontext* som framkom vid den deskriptiva statistiska analysen och innehållsanalysen.

6.1.1 Tobaksvanor

Studiens resultat tyder på att elevernas tobaksvanor på den undersökta skolan ligger i nivå med de nationella och regionala undersökningar som genomfördes under 2016 (Fridh et al. 2016; Englund 2016). Det fanns vissa indikationer på att det fanns lite fler som snusar bland pojkarna på skolan än det nationella snittet. Det kan ha sin förklaring i att skolan erbjuder yrkesinriktade utbildningar och att normen bland vuxna är att det inom vissa yrken är okej att snusa (Edvardsson et al. 2012 b).

Tobaksbruk är en ohälsosam levnadsvana som är orsak till ohälsa och sjukdom hos både användare och personer i dennes omgivning (WHO 2010). Då dessa sjukdomar leder till ökade kostnader för samhället, bland annat på grund av den ökade belastningen på sjukvården (Holm Ivarsson 2014). Så även om tobaksanvändningen sjunkit de senaste årtiondena är tobaksfrågan en aktuell folkhälsofråga. I målområde 11 (Prop. 2002/03:35, s 83) i de nationella folkhälsomålen ges riktlinjer för hur det tobakspreventiva arbetet ska bedrivas. Policyn Tobaksfri skoltid är en del i det tobakspreventiva arbetet och syftar till att minska bruket av tobak och tobaksrelaterad ohälsa hos barn och unga (Statens folkhälsoinstitut 2010a).

Även om tobaksanvändningen på den undersökta skolan inte sticker ut i förhållande till de nationella och regionala undersökningar som genomförts ger elevernas inställning till tobaksanvändningen ändå en fingervisning om de risk och friskfaktorer som faktiskt kan påverka elevernas val att använda tobak eller ej. På frågan om framtid var det flertalet eleverna, oavsett om de idag var tobaksfria eller använde tobak, som svarade att de kom att vara tobaksfria om två år. Några av tobaksanvändarna efterfrågade hjälp för att sluta använda tobak. Denna hjälp kan skolan bidra med genom elevhälsan och att eventuellt bedriva tobaksförebyggande projekt. Till exempel kan dessa projekt bedrivas i Riksförbundet SMART's anda. SMART arbetar drogförebyggande med hjälp av positiv förstärkning och individuella kontrakt med ungdomar (SMART 2017).

Trots att eleverna hade goda kunskaper om tobakens skadeverkan var det inte tillräckligt för att avstå tobak till förmån för en god hälsa. Att kunskap inte är tillräckligt kan grunda sig i ungdomars identitetsskapande där ungdomen tobaksbruk kan ses som relevant för den egna identiteten (Nørrgard 2004) och där intresset för att experimentera kan påverka (Feighery et al. 1998). Ungdomarna påverkas av den miljö de befinner sig i och av det beteende som personer runt om dem har, så en miljö med många tobaksanvändare är sannolikheten större att de väljer att använda tobak (Harakeh & Vollebergh 2011). Därför kan tydliga regler och ställningstagande från vuxna i deras omgivning ha större inverkan

på deras val av att använda eller inte använda tobak. Vilket ger indikationer på vikten av att upplägget i det tobakspreventiva arbetet inte bara kan baseras på kunskap utan även måste ha som mål att förändra normen och attityden till tobaksanvändning för att få långsiktig effekt på ungdomarnas tobaksvanor, så de väljer sin hälsa framför risken för ohälsa på grund av tobak.

6.1.2 Tobaksprevention på skolan

Utifrån Tobakslagen (SFS 1993:581) ska skolgårdar vara rökfria, för att förtydliga var skolans område slutade hade den undersökta skolan målat gula linjer för att markera skolans område. Skolan hade varit tydlig med regeln att ingen får röka på skolans område, vilket resulterat i att rökarna gått utanför den gula linjen när de skulle röka.

I den kommunen där undersökta skola ligger utformades det en handlingsplan för hur implementering av policyn Tobaksfri skoltid kunde genomföras. Tidigare studier visar på att tobakspreventiva insatser så som policy Tobaksfri skoltid ökar chansen att elever väljer att inte använda tobak (Sabiston et al. 2009). För att kunna genomföra en policy är det viktigt att det finns ett starkt politiskt engagemang samt att det finns kunskap och information kring frågan policyn berör (WHO 2005). När en kommun ska inför policyn Tobaksfri skoltid är det önskvärt att elever och skolpersonal får möjlighet att delta och påverka de lokala reglerna på sin skola. Får elever och skolpersonal känna sig delaktiga i processen av implementering av policyn kan det bidra till att policyn efterföljs (Prop. 2002/03:35, s 47). Edvardsson med flera (2012a) menar att chanserna ökar att eleverna väljer bort tobak, även senare i livet, om de får vistas i en tobaksfri miljö. Majoriteten av eleverna visste att skolan infört policyn Tobaksfri skoltid då det fanns skyltar vid entréerna, men kunskapen om vad den innebar varierade. Många trodde att den endast gällde på skolans område och att skolan inte skulle bry sig om vad eleverna gjorde utanför området. Detta resultat antyder att syftet och målet med policyn inte varit tydligt för eleverna vilket Lovato med flera (2010) menar annars kan bidra till en minskad användning av tobak.

Otydligheten och okunskapen som fanns på skolan kring policyn Tobaksfri skoltid visade sig i att eleverna i studien förmedlade en frustration över att skolpersonalen inte agerade i situationer där de såg elever använda tobak under skoltid. Likaså var medvetenheten om att det fanns skilda regler/policy för elever och personal ytterligare en faktor till att motivationen att följa policyn var låg. Eleverna uppgav att de tycker det är meningslöst med regler, eftersom det inte händer något när de bryter mot dem. Deras okunskap om bland annat lagstiftning och policy kan bero på brister i det lokala hälsoarbetet.

Skolan ska bedriva tobaksförebyggande arbete lokalt utifrån ANDT-strategin (Skr. 2015/16:86) genom att integrera det i den ordinarie undervisningen. För att ge lärarna verktyg för att få in ANDT i den ordinarie undervisning har det tagits fram ett metodmaterial som kan underlätta planeringen och genomförandet av ANDT-undervisningen i de olika ämnena (Drugsmart 2017). Nilsson och Sandström (2001) belyser att brister i hälsoarbetet kan begränsas om arbetet utgår från elevernas vardag och att det finns en bra dialog och ett öppet klimat mellan elever samt elever och lärare. För att få önskad effekt av hälsoarbetet bör det baseras på kunskap kring tobaksfrågan, Hanson (2001) menar att en gemensam kunskapsbaserad utgångspunkt är viktig i hälsoarbetet. Så om skolans hälsoarbete baseras på att stärka hälsan och välbefinnandet hos eleverna istället för risktänkande och hotbilder (Nilsson & Sandström 2001) kan denna undervisning bidra till ett minskat bruk av tobak (Fletcher et al. 2007) bland

eleverna. Edvardsson med flera (2012 a) menar att chanserna ökar att eleverna väljer bort tobak, även senare i livet, om de får vistas i en tobaksfri miljö.

Det finns bland annat föreningar som tillhandahåller olika metoder som skolan kan använda i sitt tobakspreventiva arbete. En av dessa är SMART-metoden som med hjälp av positiv förstärkning och individuella kontrakt med ungdomar har som mål att förhindra eller uppskjuta olika slags drogdebuter, främst tobak (SMART 2017). Att teckna SMART-kontrakt kan bidra till att ungdomar väljer att inte använda tobak. Men Bortes, Geidne och Erikssons (2016) menar i sin utvärdering av SMART-kontrakt att det inte finns tillräckligt med studier för att kunna säga att det är kontraktet som påverkat ungdomens val att avstå tobak eller om det är så de ungdomar som tecknar kontrakt ändå valt bort tobak. De menar även att de ungdomar som inte varit delaktiga i SMART-metoden utvecklade ett större bruk av till exempel tobak än de som tecknat kontrakt och var delaktiga i programmet (ibid).

Att policyn inte var starkt förankrad bland skolpersonal och elever ger eleverna uttryck för i undersökningen då de är medvetna om att det finns olika regler för personal och elever. Rökfri arbetstid gäller för personalen vilket krockar med Tobaksfri skoltid då det enligt Rökfri arbetstid endast är förbjudet att röka på arbetstid, den policyn reglerar inte snus användningen. Eleverna antydde att lärarna hade en mer tillåtande norm när det kommer till snus. En bidragande faktor till den tillåtande normen kan vara att policyn Tobaksfri skoltid inte har en tydlighet i huruvida den inkluderar personalen. Ajzén (1991) menar att en norm följs om den ses som fördelaktig, så om skolan har en tillåtande norm kan det leda till att fler elever väljer att använda tobak.

6.1.3 Tobak i social kontext

Att snus förknippas med manlighet kan hänga samman med att det används mer frekvent inom mansdominerade yrken så som bilmekaniker och byggnadsarbetare (Edvardsson et al. 2012a). Det kan bidra till att normen på de utbildningar som riktar sig till mansdominerade yrken blir mer tillåtande till snus användning och bidra till att elever och lärare snusar på lektionerna på dessa program. Flertalet av eleverna uppgav i undersökningen att de upplevde att många lärare och elever snusar under lektionstid.

Bandura (1971) menar att vi lär oss genom att observera sociala förebilder, till exempel lärare. Förmedlar läraren att tobak inte är tillfredställande kan observationen bidra till att eleverna låter bli att använda tobak (Bandura 1971; Pellmer et al. 2012). Så när förebilder så som lärare sätter normen, genom att snusa under lektionstid, ser eleverna det som ett fördelaktigt beteende (Ajzen 1991). Om läraren däremot förmedlar budskap med tydligt motståndstagande till tobaksanvändning och agerar god förebild (Bandura 1971) med normriktigt beteende (Ajzen 1991) genom att inte använda tobak på skoltid, kan eleverna välja att imitera detta beteende istället (Bandura 1971). Om de sociala förebilderna, som föräldrar och andra vuxna, uppmuntra ungdomar att säga nej till tobak blir det en positiv förstärkning av ungdomarnas val och de låter bli att använda tobak. Harakeh & Vollebergh (2011) menar på att ungdomar påverkas av det beteende som personer runt om har oavsett relation till personen eller miljön de befinner sig i.

Den främsta anledningen till att elever i studien använt tobak för första gången var nyfikenhet. Men de nämnde även anledningar så som att det verkade tufft, gruppptryck, få uppmärksamhet och att det använts i självmedicinerande syfte. En del av dessa anledningar kan få sin förklaring i Lalander och Johansson (2012) beskrivning av hur

snus kan vara en del i pojkarnas ritual för att upptas i den manliga gemenskapen och Sohlbergs (2014) beskrivning av hur cigarett blir ett sätt för flickorna att hantera jobbiga situationer, så som stress och psykiska bekymmer. Edvardsson med flera (2012b) menar på att gruppnormer och vänners attityder har en stark inverkan på ungdomarnas identitetsskapande. Så att prova tobak kan vara ett sätt att kunna passa in i gänget som de tillhör (Lalander & Johansson 2012). Eleverna gör sina hälsoval utifrån det sammanhang de befinner sig i. Det vill säga dels deras miljö dels inflyttande och påtryckningar från omgivningen, som de kanske underkastar sig. Om miljön och personer i omgivningen lyfter det salutogena och gynnar friskfaktorer, som kan bidra till en hälsosam livsstil, får eleverna större frihet att välja de alternativ som ger förutsättningar för ett hälsosammare liv. Till exempel kan de välja ett tobaksfritt liv till förmån för sin hälsa.

Det finns många faktorer som har stor inverkan på elevernas val att använda tobak eller ej, bland annat levnadsvanor, familj och vänner (Pellmer et al. 2012). Familjemedlemmarnas vanor, normer och inställning till tobak kan både ha en direkt och indirekt betydelse för vilka val ungdomen gör kring tobaksfrågorna. Föräldrarna kan sätta ramarna för huruvida de vill att deras barn ska använda tobak eller ej genom att vara tydlig i sitt ställningstagande. Edvardsson med flera (2009) menar att om föräldrarna ger uttryck för en starkt negativ inställning till tobak så minskar risken för att barnen blir tobaksanvändare. Flertalet av eleverna uppgav att deras föräldrar bland annat använde sig av ekonomiska sanktioner för att de inte skulle använda tobak. Oavsett vilken metod som föräldrarna använder sig av är det deras norm, agerande och ställningstagande till tobak som har störst inverkan på deras ungdom (Vitoria et al. 2011).

Resultatet visade att eleverna anser sig vuxna nog att själv bestämma över sina liv men samtidigt efterfrågade en tydlighet från de vuxna och att det hände något om man bröt mot regler. Ziehe (2013) menar att även om ungdomarna har medel för att ifrågasätta de vuxna vill de att de vuxna sätter ramar för vad som gäller. Med tanke på kunskapen om konsekvenserna av tobaksanvändande borde eleverna välja bort tobak, dock var det starkast röster från de som använde tobak som menade på att det var deras val och ingen skulle komma och berätta för dem vad de skulle eller inte skulle göra. De såg sig som vuxna och därför borde folk sluta lägga sig i. Nørrgard (2004) menar att ungdomarna använder sig av olika mönster för att skapa sin identitet och att själv få välja att använda tobak kan vara en del i denna process.

6.2 Metoddiskussion

Studiens syfte var att undersöka elevernas inställning till policyn Tobaksfri skoltid, tobak samt användandet av tobak. Att välja enkätundersökning som metod skapade möjligheten till en tydlig och hanterbar bild av elevernas tobaksvanor, tobaksanvändning och policyn. Enkät som metod gav oss möjligheten att göra statistisk analys på de slutna frågornas svar och innehållsanalys på de öppna frågorna svar samt alternativet "Annat" på de slutna frågorna.

Genom ett deskriptivt förhållningssätt till det statistiska resultatet fick vi en bild av hur elevernas tobaksvanor såg ut och den kvalitativa ansatsen tydliggjorde deras inställning till tobak och policy. Möjligheten att fånga nyanser av socialt samspel, inställningar och gällande normer på skolan skapades genom kombinationen av kvantitativa och kvalitativa data. Det hade varit önskvärt att komplettera enkätundersökningen med observation och intervju för att få en djupare förståelse för fenomen och en bredd på analysens resultat.

Eliasson (2013) menar att på fältet genomföra observationer ger oss en möjlighet att se saker som deltagarna själva inte var medvetna om.

Graneheim och Lundman (2004) menar att tillförlitligheten i en kvalitativ studie baseras på dess trovärdighet, pålitlighet och överförbarhet. För att skapa trovärdighet i vårt resultat valde vi att använda enkätundersökning som insamlingsmetod då det gav möjlighet att nå ut till ett större antal respondenter i förhållande till intervjuer. Att få in data från ett större antal elever på skolan ger förhoppningsvis en trovärdig bild av hur tobaksvanor såg ut på skolan och vilken inställning eleverna hade till tobak och lokala regler. Genom att presentera resultatet av innehållsanalysen av de öppna frågornas svar på ett beskrivande och kärnfullt sätt med lämpliga citat ökar möjligheten till att resultatet kan överföras till andra grupper (Graneheim & Lundman 2004; Elo et al. 2014).

6.2.1 Urval

Det hade varit önskvärt att alla elever på skolan deltagit i undersökningen. Men då gymnasieskolan tillhandahåller yrkesinriktade program var en del av eleverna ute på praktik under vårterminen, vilket resulterade i att undersökningen fick genomföras på ett bekvämlighetsurval. Trots att det blev ett bekvämlighetsurval svarade stickprovet (n=216) bra på populationen (N=438) sammansättning utifrån kön. Denna fördelning på urvalet ökar möjligheten till att resultatet ska kunna generaliseras på en population. Det var 216 elever som fick tillgång till enkäten och alla svarade på den. Internt bortfall förekom på vissa frågor i några av enkäterna, vilket kan ske om respondenten anser att frågan är känslig eller inte förstår frågan och därför väljer att inte svara (Eliasson 2013). En väl genomarbetad enkät kan minska det interna bortfallet och vår enkät hade en del brister som kan förbättras och på så vis minska det interna bortfallet.

6.2.2 Enkäten

Att skapa en enkät från grunden var inte lätt, därför tog vi inspiration av ett par enkäter som bland annat behandlar tobaksfrågor. Policy Tobaksfri skoltid är ett relativt nytt fenomen så vi fann inga färdiga enkäter med frågor kring detta, utan vi fick formulera egna frågor. Det var svårt att välja och formulera frågor så de svarade på syftet och fick ett begripligt språk. Vid frågekonstruktionen var det viktigt att tänka på hur frågorna formulerades så de anpassades till målgruppen som skulle svara på enkäten. Det kan vara bra att tänka på språket så det blir begripligt, att frågorna och svarsalternativen inte kan tolkas på mer än ett sätt, att frågorna ej är ledande, att ej ställa mer än en fråga åt gången och att frågorna ej får vara av för känslig karaktär.

Att få frågorna anpassade och formulerade för att svara på syftet kan ge en ökad validitet och trovärdighet till den insamlade datan (Graneheim & Lundman 2004). Fördelen med enkät som metod var möjligheten att använda öppna frågor vilket gav respondenten tillfälle att svara med sina egna ord. En lärdom vi fick var att en enkät som ska svara på inställning får en större trovärdighet och pålitlighet när den innehåller fler öppna frågor än vad vår gjorde (Ejlertsson 2014).

Enkäten lämnades till en liten pilotgrupp som testade av den och gav oss feedback på språk, formulering och tidsåtgång. Justeringar gjordes i enkäten utifrån pilotgruppens feedback. Trots detta visade det sig under undersökningens gång att det fanns frågor som var svåra att tolka. Denna brist kunde kompenseras genom närvaro när respondenterna fyllde i enkäten (Ejlertsson 2014), vilket gav deltagarna möjlighet att ställa

kompletterande frågor så de kunde trots detta kunde genomföra undersökningen. Exempel på brister i vår enkät var tappade hänvisningar, frågornas ordningsföljd och vissa formuleringar. För att förbättra enkäten skulle vissa flervalfrågor kunna ändras till öppna frågor och en ändring på ordningen av frågorna skulle kanske minska risken för att respondenterna väljer att inte svara. Vårt upplägg med flera flervalfrågor i följd efter varandra kan ha bidragit till att några elever ej orkat svara på alla frågor.

Ett alternativ till att lämna ut enkäten personligen hade varit att använda sig av webbenkät, det hade sparat in tid på besök och inmatning av svar men hade förmodligen resulterat i en lägre svarsfrekvens (Ejlertsson 2014). Vår studie hade inget bortfall då alla svarade på enkäten, utifrån kriterierna för att delta. Våra brister i enkäten bidrog till viss internt bortfall.

6.2.3 Etiska övervägande

Genom hela processen har det gjorts övervägande utifrån de etiska reglerna. Med enkäten bifogades en skriftlig information om de etiska övervägandena och eftersom vi lämnade ut enkäterna personligen gavs vi möjlighet att förtydliga innebörden av dessa. Eleverna uppskattade våra förtydligade, framför allt hur vi resonerat kring konfidentialitet. Att få vara anonym och att ingen obehörig fick tillgång till att läsa enkätsvaren var viktigt för eleverna. Tack vare den förtydligande informationen upplevde vi att eleverna blev mer motiverade och villiga att svara på enkäten och delge oss sina tankar kring tobaksfrågorna.

7 Slutsats

Studien visade att många elever på gymnasiet är tobakfria och tycker att det är positivt med tydliga regler på skolan kring tobaksanvändningen. Dock får det inte vara skillnad på dessa regler, utan de ska gälla för både elever och skolpersonal. Även om de själva vill bestämma över sina liv efterfrågar de ramar och regler från de vuxna och tycker att ”brott” mot reglerna ska få konsekvenser. Så även om användandet av tobak är en fas i livet när ungdomen söker sin identitet genom att testa gränser och experimentera finns en tro på en hälsosam framtid.

Normer, attityder och ställningstagande kring tobak är faktorer som påverkar ungdomarnas val kring tobak mer än vad kunskap om dess skadeverkan gör. Därför är det viktigt att det förebyggande arbetet har både patogen och salutogen inriktning. Dels för att ge vård till de som drabbats av tobaksrelaterad sjukdom dels arbeta med att förändra norm och attityd till tobak redan från tidig ålder. Att ha fokus på det hälsa och välbefinnande kan bidra till att eleverna väljer bort tobak.

Att genomföra fler studier kan bidra till kunskap som kan ökar förståelsen för den komplexitet som kan uppstå vid det hälsofrämjande arbetet med barn och ungdomar, underlätta implementeringen på skolorna samt stärka policyns funktion. Denna studien hade som syfte att undersöka elevernas inställning till tobak och policy, men andra intressanta studier hade till exempel varit kring massmedias påverkan, tillgängligheten till tobaksvaror, skolpersonalens inställning, föräldrarnas inställning, delaktigheten i implementeringsprocessen för elever, skolpersonal och föräldrar samt hur policyns utformning kan anpassas till de lokala förutsättningarna. Att genomföra fokusgruppintervjuer och etnografiska observationer skulle bidra till en djupare förståelse och ge värdefull kunskap som kan vara en hjälp i att planera och genomföra hälsoarbetet på skolan.

8 Referenser

- Acheson, D. (1998). Independent inquiry into inequalities in health. London: Ministry of Health.
- Ajzen, I. (1991). The theory of planned behavior. *Organizational Behavior and Human Decision Processes* 50 (2), ss. 179-211.
- Astma och allergiförbundet (2005). *Passiv rökning Astma och allergi*. Stockholm.
- Bandura, A. (1971) *Social Learning Theory*. USA, General Learning Corporation.
- Bortes, C., Geidne, S. & Eriksson, C. (2016). Evaluating the effectiveness of the SMART contract-signing strategy in reducing the growth of Swedish Adolescents' substance use and problem behaviors. *BMC Public Health* 16:519.
- Bringsén, Å., Andersson, H.I., Ejlertsson, G. & Troein, M. (2012). Exploring workplace related health resources from a salutogenic perspective: Results from a focus group study among healthcare workers in Sweden. *Work* 42, ss. 403-414.
- Conner, M., & Sparks, P. (2005). The Theory of Planned Behavior. In M. Conner, & P. Norman (Eds.), *Predicting Health Behaviour: Research and Practice with Social Cognition Models*. Buckingham: Open University Press.
- Cnattingius, S. m.fl. (2005). *Hälsorisker med svenskt snus*. Stockholm: Statens folkhälsoinstitut, rapport:15.
- Drugsmart (2017). <http://andtdrugsmart.com/> (Hämtad 2017-08-18).
- Edvardsson I., Lendahls L. & Hakansson A. (2009). When do adolescents become smokers? Annual seven-year population-based follow-up of tobacco habits among 2000 Swedish pupils-an open cohort study. *Scandinavian Journal of Primary Health Care* 27, ss. 41-46.
- Edvardsson, I., Lendahls, L., Andersson, T. & Ejlertsson, G. (2012a). The social environment is most important for not using snus or smoking among adolescents. *Health* 04(12), ss. 1247-1255.
- Edvardsson, I., Troein, M., Ejlertsson, G. & Lendahls, L. (2012b). Snus user identity and addiction. A Swedish focus group study on adolescents. *BMC Public Health* 12(975).
- Ejlertsson, G. (2014). *Enkäten i praktiken: en handbok i enkätmetodik*. 3. [rev.] uppl. Lund: Studentlitteratur.
- Eliasson, A. (2013). *Kvantitativ metod från början*. Upplaga 3:2. Lund, Studentlitteratur AB.
- Elo, S., Kääriäinen, M., Kanste, O., Pölkki, T. Utriainen, K. & Kyngäs, H. (2014). Qualitative Content Analysis: A Focus on Thrustworthiness. *SAGE Open* 4(1), ss. 1-10
- Englund, A. (2016). *Skolelevs drogvanor 2016 CAN rapport 161*. Centralförbundet för alkohol och narkotikaupplysning, CAN.
- Fallin, A., Roditis, M. & Glantz, S. A. (2015). Association of Campus Tobacco Policies With Secondhand Smoke Exposure, Intention to Smoke on Campus, and Attitudes About Outdoor Smoking Restrictions. *American Journal of Public Health* 105(6), ss. 1098-1100.
- Feighery, E., Borzekowski, D., Schooler, C. & Flora, J. (1998). Seeing, wanting, owning: the relationship between receptivity to tobacco marketing and smoking susceptibility in young people. *Tobacco Control* 7(2), ss. 123-128.
- Fletcher, A., Bonell, C. & Hargreaves, J. (2007). School effects on young people's drug use: a systematic review of intervention and observational studies. *J Adolesc Health*, 42(3), ss. 209-220.
- Fridh, M., Grahn, M., Lindström, M. & Modén, B. (2016). *Folkhälsorapport Barn och Ungå i Skåne*. Region Skåne, Kommunförbundet Skåne.

- Graneheim, U.H & Lundman, B. (2004). Qualitative content analysis in nursing research: concepts, procedures and measures to achieve trustworthiness. *Nurse Education Today* 24, ss. 105-112.
- Guldbrandsson, K. & Bremberg, S. (2005). Two approaches to school health promotion – a focus on health-related behaviours and general competencies. An ecological study of 25 Swedish municipalities. *Health Promotion International* 21(1), ss. 37-44.
- Hanson, A. (2004). *Hälsopromotion i arbetslivet*. Lund: Studentlitteratur AB.
- Harakeh, Z. & Vollenbergh, W. A.M. (2007). The impact of active and passive peer influence on young adult smoking: An experimental study. *Drug and Alcohol Dependence* 86, ss. 199-206.
- Holm Ivarsson, B. (2014). *Sjukdomsförebyggande metoder. Samtal om levnadsvanor i vården*. Stockholm: Natur och kultur.
- Janson, C. (2004). The effect of passive smoking on respiratory health in children and adults. *The International Journal of Tuberculosis and Lung Disease* 8(5), ss. 510-516.
- Lalander, P. & Johansson, T. (2012). *Ungdomsgrupper i teori och praktik*. Lund: Studentlitteratur.
- Lalander, P. (2015). Observationer och etnografi i Ahrne, G & Svensson, P (red) *Handbok i kvalitativa metoder*. Stockholm: Liber AB.
- Lovato, C.Y., Pullman, A.W., Halpin, P., Zeisser, C., Nykiforuk, C.I.J., Best, F., Diener, A. & Manske, S. (2010). The influence of school policies on smoking prevalence among students in grades 5-9, Canada, 2004-2005. *Preventing Chronic Disease* 7(6) A129.
- May, T. (2001). *Samällsvetenskaplig forskning*. Lund: Studentlitteratur.
- Nilsson, A. & Sandström, B. (2001). "Min uppgift är att knyta ihop det". Stockholm: Skolverket.
- Nutbeam, D, Harris, E. & Wise, M. (2013). *Theory in a nutshell a practical guide to health promotion theories*. Johannesburg: MTM.
- Nørrgard, B. (2004). Thomas Ziehe – avtraditionalisering och subjektivitet. I Gytz Olesen, S. & Möller Pedersen, P. (red) *Pedagogik i ett sociologiskt perspektiv*. Lund, Studentlitteratur AB.
- Odén, N. (2015). *Tobaksfri skoltid NU! Projektplan*. <http://www.tobaksfriskoltid.nu> (Hämtad 2017-02-15).
- Pellmer, K. Wramner, B. & Wramner, H. (2012). *Grundläggande folkhälsovetenskap*. Stockholm: Liber.
- Proposition 2002/03:35. *Mål för folkhälsan*.
- Proposition 2007/08:110. *En förnyad folkhälsopolitik*.
- Psykologer mot Tobak (2016) *Fakta om e-cigarett*. <http://www.psychologistsagainsttobacco.org/e-cigarett> (Hämtad 2017-04-26).
- Sabiston, C.M., Lovato, C.Y., Ahmed, R., Pullman, A.W., Hadd, V., Campbell, H.S., Nykiforuk, C. & Brown, K.S. (2009). School Smoking Policy Characteristics and Individual Perceptions of the School Tobacco Context: Are They Linked to Students' Smoking Status? *J Youth Adolescence* 38, ss. 1374-1387.
- SBU (2015). *Att förebygga missbruk av alkohol, droger och spel hos barn och ungdomar*. Stockholm: Statens beredning för medicinsk och social utvärdering (SBU); 2015. SBU-rapport nr 243.
- Sellström, E. & Bremberg, S. (2006). Is there a "school effect" on pupil outcomes? A review of multilevel studies. *J Epidemiol Community Health* 60, ss. 149-155.
- SFS 1993:581. *Tobakslag*.

- Silverman, D. (2013). *Doing qualitative research*. 4. ed. Thousand Oaks, CA: Sage Publications.
- Skr. 2015/16:86. *En samlad strategi för alkohol-, narkotika-, dopnings- och tobakspolitiken 2016-2020*.
- SMART (2017). www.smartsyd.se (Hämtad 2017-08-18).
- Socialutskottets betänkande 2016/17:SoU17. *Genomförande av tobaksproduktdirektivets bestämmelser om e-cigarett*.
- Sohlberg, T. (2014). *Smoking cessation in Sweden – gender, pathway and identity*. Diss., Stockholm University.
- Statens folkhälsoinstitut (2009). *Tobak och avvänjning. En faktskrift om tobakens skadeverkningar och behovet av tobaksavvänjning*. Östersund.
- Statens folkhälsoinstitut (2010a). *Tobaksfri kommun – en guide för att utveckla det tobaksförebyggande arbetet*. Östersund.
- Statens folkhälsoinstitut (2010b). *Tonåringar om tobak. Vanor, kunskap och attityder*. Östersund.
- Statens folkhälsoinstitut (2011). *Rökfria skolgårdar och en tobaksfri skoltid*.
- Tobaksfakta (2013). *Kort om Tobacco Endgame – Rökfritt Sverige 2025* <http://www.tobaksfakta.se/kort-om-tobacco-endgame-rokfritt-sverige-2025/> (Hämtad 2017-02-02).
- Trost, J. (2012). *Enkätboken*. Lund: Studentlitteratur AB.
- Tyas, S. & Pederson, L. (1998). Psychosocial factors related to adolescent smoking: a critical review of the literature. *Tobacco Control* 7, ss. 409–420.
- Vetenskapsrådet (2012). *Forskningsetiska principer inom humanistisk-samhällsvetenskaplig forskning*. Stockholm: Vetenskapsrådet.
- Vitoria, P.D., Salgueiro, M.F., Silva, S.A. & de Vries, H. (2011). Social influence, intention to smoke, and adolescent smoking behaviour longitudinal relations. *Br J Health Psychol.* 16(4), ss. 779-98.
- WHO (1948). *Constitution*. Geneva: WHO Head Office.
- WHO (2005). *WHO framework convention on tobacco control*. ISBN 978-92-4-159101-0.
- WHO (2010). *Global status report on noncommunicable diseases 2010*. Genève: World Health Organization.
- WHO (2014). *Electronic nicotine delivery systems*. FCTC/COP/6/10 Rev.1 http://apps.who.int/gb/fctc/PDF/cop6/FCTC_COP6_10Rev1-en.pdf?ua=1 (Hämtad 2017-04-26).
- WHO (2016). U.S. National Cancer Institute and World Health Organization. *The Economics of Tobacco and Tobacco Control*. National Cancer Institute Tobacco Control Monograph 21. NIH Publication No. 16-CA-8029A. Bethesda, MD: U.S. Department of Health and Human Services, National Institutes of Health, National Cancer Institute; and Geneva, CH: World Health Organization; 2016.
- Wramner, B. Pellmer, K. & Hellström, H. (2010). *Beroende och droger – förekomst, effekter, förändringsmöjligheter*. Lund: Studentlitteratur.
- Ziehe, T. (2003). *Ny ungdom: om ovanliga läroprocesser*. Stockholm: Norstedt.

Bilaga 1

Tobaksfri skoltid

Hej!

Vi är två studenter som läser på högskolan Kristianstad och ska nu i vår skriva vårt examensarbete. Som blivande folkhälsovetare är ämnet för examensarbetet hälsorelaterat.

Tobak är en bidragande faktor till ohälsa hos befolkningen vilket innebär kostnader både för samhället och individen. Det finns samband mellan tidig tobaksdebut och sjukdom senare i livet. Därför är det önskvärt att samhället strävar efter att barn och unga får en tobaksfri uppväxt. Ett steg i denna strävan har ett antal kommuner antagit policyn ”Tobaksfri skoltid”.

Med en ökad förståelse för de attityder som finns kan det underlätta i valet av framtida insatser. Så vår undersökning syftar till att få en bild av vilken inställning elever på en gymnasieskola har till tobak och vilka faktorer som påverkar individens val att använda tobak eller inte, samt kunskap kring lagar och regler.

Enkäten som ni ska få svara på kommer att ta ungefär 15 minuter att genomföra. Det är frivilligt att delta i enkätundersökningen men vi ser den ifyllda och inlämnade enkäten som ett medgivande till att delta. Ni som deltar i enkätundersökningen kommer att vara anonyma. Ingen information från enkäten kommer lämnas ut till obehöriga, utan det kommer enbart användas till denna undersökning.

Resultatet av vår undersökning kommer att finnas tillgänglig när vår uppsats är examinerad och godkänd.

Har ni några frågor eller funderar över något kan ni kontakta oss.

Med vänlig hälsning

Wanpen Rosenqvist & Cecilia Nilsson

wanpen.rosenqvist0001@stud.hkr.se

cecilia.nilsson0026@stud.hkr.se

Bilaga 2

Tobak och tobaksfri skoltid

1. Ditt biologiska kön är Man
 Kvinna

2. Din ålder är _____ år.

Lite om dina föräldrar/vårdnadshavare:

3. Vad har dina föräldrar/vårdnadshavare för utbildning?

	Grundskola	Gymnasium	Högskola/ Universitet	Vet ej
Pappa/annan vårdnadshavare				
Mamma/annan vårdnadshavare				

4. Är det någon i din familj som röker/snusar?

	Mamma	Pappa	Annan vårdnadshavare	Syskon	Annan person
Ja					
Nej					
Vet ej					

Frågor kring tobak. Till tobak räknas bland annat cigaretter, snus, cigarr, e-cigarett.

5. Röker du?

☐	Nej, jag har aldrig provat	Fortsätt till fråga 9
☐	Nej, men jag har provat	Fortsätt till fråga 9
☐	Nej, jag har rökt men slutat	Fortsätt till fråga 8
☐	Ja, jag röker ibland	Fortsätt till fråga 6
☐	Ja, jag röker varje dag	Fortsätt till fråga 7

6. Om du röker ibland, hur många cigaretter röker du per vecka? _____st.

7. Om du röker varje dag, hur mycket röker du? _____st/dag.

8. Du som rökt men slutat, har du gått över till snus?

☐	Nej, jag varken röker eller snusar
☐	Ja, jag började snusa när jag slutade röka

9. Snusar du?

☐	Nej, jag har aldrig snusat	Fortsätt till fråga 11
☐	Nej, men jag har provat snusa	Fortsätt till fråga 11
☐	Nej, jag har slutat snusa	Fortsätt till fråga 10
☐	Ja, mindre än en dosa i veckan	Fortsätt till fråga 11
☐	Ja, 1-2 dosor i veckan	Fortsätt till fråga 11
☐	Ja, 3-4 dosor i veckan	Fortsätt till fråga 11
☐	Ja, mer än 4 dosor i veckan	Fortsätt till fråga 11

10. Du som varit snusare men slutat snusa, har du börjat röka?

- Nej, jag varken röker eller snusar
 Ja, jag började röka då jag slutade snusa

11. Har du använt e-cigarett någon gång (elektronisk cigarett som omvandlar nikotinhaltig vätska till vattenånga)?

- Nej Fortsätt till fråga 13
 Ja, under de senaste 30 dagarna Fortsätt till fråga 12
 Ja, under de senaste 12 månaderna Fortsätt till fråga 12
 Ja, för mer än 12 månader sen Fortsätt till fråga 12

12. Varför har du använt e-cigarett? (Kan välja flera alternativ)

- För att sluta med cigaretter/snus
 Nyfikenhet, jag ville testa
 För att jag inte får tag på cigaretter eller snus
 Godare än att röka/snusa
 Annan orsak, berätta:

13. Hur gammal var du när du

	Yngre än 13 år	13	14	15	16	17 eller äldre	Har aldrig gjort det
Rökte första cigaretten							
Började röka dagligen							
Snusade första gången							
Började snusa dagligen							

14. Vet dina föräldrar/vårdnadshavare om att du använder tobak?

- Ja
 Nej
 Vet ej
 Använder ingen tobak

15. Vill dina föräldrar/vårdnadshavare att du ska vara tobaksfri?

- Ja
 Nej

16. Om Ja: På vilket sätt agerar de för att du ska vara tobaksfri? (kan välja flera svarsalternativ)

- Genom att ge mig mindre med pengar
 Genom att försöka övertala mig att låta bli
 Genom att förbjuda mig att använda tobaksvaror
 Genom att inte låta mig röka/snusa hemma
 Genom att själva låta bli att använda tobaksvaror
 Annat, berätta hur:

17. **Varför provade du röka eller snusa första gången?** (kan välja flera svarsalternativ)

- Av nyfikenhet
- Det luktade/smakade gott
- Det verkade tufft
- Min bästa vän rökte/snusade
- Fick mig att känna mig säker
- Min pojkvän/flickvän rökte/snusade
- Kände mig mer vuxen
- För att få uppmärksamhet
- Annat, berätta vad:

18. **Vill du sluta röka/snusa?**

- Ja
- Nej
- Vet ej

19. **Vad skulle motivera dig att bli tobaksfri eller fortsätta vara tobaksfri?** (kan välja flera svarsalternativ)

- Det är dyrt
- Det luktar illa
- Det är skadligt för min hälsa
- Andra i min omgivning påverkas av det
- Det är "ute" att röka/snusa
- Att mina kompisar slutar röka/snusa
- Det är skadligt för miljön
- Det är dåligt för mitt utseende
- Jag vill vara en bra förebild
- Annat, berätta vad:

20. **Hur ser det ut om två år?**

- Då är jag fortfarande tobaksfri
- Då har jag slutat använda tobak
- Då använder jag fortfarande tobak
- Idag är jag tobaksfri, men då har jag provat

21. **Är det som står i meningarna sant eller falskt?** (ringa in ditt svar för varje påstående)

Nikotin är mindre beroendeframkallande än kokain	Sant	Falskt	Vet ej
Rökare blir lättare förkylda än icke rökare	Sant	Falskt	Vet ej
En kvinna som är gravid kan skada fostret om hon röker	Sant	Falskt	Vet ej
Ju yngre man är när man börjar röka, desto större är risken att man blir sjuk av sin rökning	Sant	Falskt	Vet ej
Man kan få magsår av att röka	Sant	Falskt	Vet ej
Varannan rökare dör av sin rökning	Sant	Falskt	Vet ej
Man kan bli allergisk av passiv rökning	Sant	Falskt	Vet ej
Man kan få lungcancer av passiv rökning	Sant	Falskt	Vet ej
Huden påverkas av rökning	Sant	Falskt	Vet ej

22. **Håller du med om de här påståendena?** (ringa in ditt svar på varje rad)

Tobaksförsäljning bör förbjudas i mataffärer	Ja	Nej	Vet ej
Det är bra med rökförbud på skolgårdar	Ja	Nej	Vet ej
Det borde vara mer undervisning om tobak i skolan	Ja	Nej	Vet ej
Tobak borde vara dyrare	Ja	Nej	Vet ej
Det är bra med åldersgräns på tobaksförsäljning	Ja	Nej	Vet ej
Både skolpersonal och elever bör vara tobaksfria under skoltid	Ja	Nej	Vet ej

23. **Använder du tobak under skoltid?**

Nej
 Ja

Fortsätt till fråga 25

Fortsätt till fråga 24

24. **Om Ja: gör du det på skolans område?**

Ja, alltid
 Ja, ibland
 Nej

25. **Röker elever på skolans område?**

Ja, många
 Ja, några
 Ja, en eller två
 Nej
 Vet ej

26. **Snusar elever under skoltid?**

Ja, på rasterna
 Ja, under lektionstid
 Nej
 Vet ej

27. **Röker skolpersonal på skolans område?** (Till exempel lärare, vaktmästare, skolmatspersonal m fl)

Ja, många
 Ja, någon enstaka
 Nej, ingen
 Vet ej

28. **Snusar skolpersonal under skoltid?**

Ja, på rasterna
 Ja, under lektionstid
 Nej
 Vet ej

29. **Agerar skolans personal om de ser någon använda tobak på skolans område?**

Ja, alla
 Ja, en del
 Nej, ingen
 Vet ej

30. Använder elever tobak utanför skolans område under skoltid?

- Ja, många
- Ja, några
- Ja, en eller två
- Nej, ingen
- Vet ej

31. Finns det bestämda regler på din skola kring tobak?

- Ja, det är Rökfri skolgård
- Ja, det är Tobaksfri skoltid
- Nej
- Vet ej

32. Tobaksfri skoltid innebär att: (ringa in ditt svar efter varje påstående)

Jag inte får använda tobak under tiden jag är i skolan	Sant	Falskt	Vet ej
Jag inte får använda tobak på min rast	Sant	Falskt	Vet ej
Jag inte får använda tobak på skolans område	Sant	Falskt	Vet ej
Jag inte får använda tobak utanför skolans område under skoltid	Sant	Falskt	Vet ej

33. Upplever du att du fått information i skolan om tobak och hur den kan påverka din hälsa? (ringa in det svar som stämmer bäst)

1	2	3	4
Stämmer mycket dåligt	Stämmer ganska dåligt	Stämmer ganska bra	Stämmer mycket bra

34. Tycker du det är okej att folk använder tobak på skolgården? Motivera ditt svar.

35. Vad händer om någon använder tobak under skoltid? (kryssa i de påstående som stämmer)

- Föräldrar kontaktas
- Samtal med rektorn
- Samtal med mentor
- Avstängd från skolan
- Vet ej

36. Har du någon mer fundering kring tobaksanvändning och tobaksfri skoltid? Skriv gärna den här nedan.

Tack för att du tog dig tid att svara på vår enkätundersökning!!